

עתיד הדמוגרפיה הישראלית והיהודית

סרג'ו דלה־פרגולה

מכון המחקר ליהדות זמננו ע"ש אברהם הרמן
האוניברסיטה העברית בירושלים

מאמר זה – שנכתב לפני מלחמת חרבות ברזל שהחלה באוקטובר 2023 – סוקר את ההתפתחויות הדמוגרפיות העכשוויות והצפויות עד שנת 2050 במדינת ישראל, תוך מבט מורחב לתפוצה היהודית, מתוך הנחות שיפורטו במאמר. הנחת היסוד היא כי האוכלוסייה הישראלית אינה מערכת סגורה אלא היא שואבת משאבי אנוש מהקהילות היהודיות בעולם ומאוכלוסיית אזור המזרח התיכון. ישראל מצידה מזינה אוכלוסיות אלה במשאבי אנוש ובמשאבים אחרים שאינם זניחים. שאלה מרכזית שתיבחן במאמר היא האיזון המספרי בין יהודים וערבים בתוך ישות גיאופוליטית האמורה לתת מענה לשתי דרישות – של מדינה יהודית ומדינה דמוקרטית במרחב שבין הים התיכון לנהר הירדן. שאלה כבדת משקל נוספת נוגעת לאיזון הפנימי של מרכיבי האוכלוסייה היהודית השונים בתוך מדינה זו, לרבות על פי מידת הזיקה לדת והדתיות. שאלה שלישית נוגעת לקשרי הגומלין בין מדינת הליבה היהודית־ישראלית לבין התפוצה היהודית בעולם לטווח ארוך. על בסיס נתונים של סקרי אוכלוסייה ותחזיות דמוגרפיות יידונו גם מספר השלכות האמורות לעמוד במרכז של כל הערכה אסטרטגית במדינת ישראל בעשרות השנים הקרובות.

מילות מפתח: ישראל, הרשות הפלסטינית, אוכלוסייה, דמוגרפיה, הגירה, ריבוי טבעי, זהות יהודית, יהודי התפוצות, יהודים, ערבים, חרדים, תחזיות

הערך המנבא של תחזיות

הסופר והאומן הצרפתי ז'אק פרוור (Prévert, 1951) הקדיש את אחד משיריו המפורסמים ליכולתו של האדם לנבא את ההיסטוריה. הוא מנה תאריכים אחדים שהם צמחים חשובים בתולדות צרפת ושאל באירוניה מי – לפני כל תאריך כזה, ולו האדם החכם והמקצועי ביותר – יכול היה לנבא את מה שאכן אירע באותו תאריך, כאשר הכול השתנה והכול התהפך.

ביישום השיטה על שנים חשובות בתולדות ישראל בעידן החדש, מי ב-1897 יכול היה לחזות את 1939? מי ב-1939 היה חוזה את 1945? מי ב-1945 היה חוזה את 1948? מי ב-1948 היה חוזה את 1967? מי ב-1967 היה חוזה את 1991? מי ב-1991 היה חוזה את 2022? ומי בישראל ב-1 בנובמבר 2022 היה חוזה את מה שאירע ב-7 באוקטובר 2023? התאריכים הללו מייצגים מבחר נקודות תפנית מכריעות בהיסטוריה היהודית והישראלית ב-125 השנים האחרונות, פחות או יותר. מהקונגרס הציוני הראשון בבאזל ועד לפרוץ מלחמת העולם השנייה, דרך השואה והכרזת עצמאות

מדינת ישראל, מלחמת ששת הימים, התמוטטות ברית המועצות, או גם הבחירות וניסיון הרפורמה המשפטית־משטרית בישראל ותגובת הציבור כלפיה, וכן ההשלכות הבלתי ידועות עדיין של מלחמת חרבות ברזל. סביר להניח שמי שבשנת 2024 מנסה לנבא את 2048, שנת ה-100 למדינה (או 2050), לא ינחל הצלחה רבה יותר. בעת כתיבת שורות אלה העתיד נראה לא ברור ובלתי צפוי מאי פעם.

במשנה כתוב: "הכל צפוי והקשות נתונה" (פרקי אבות ג, י"ח). אין זה אולי מתכון אופטימלי במדעי החברה העכשוויים, אבל הגישה הפטליסטית שלפיה לא ניתן לחזות כלום והכול בלתי צפוי – גם היא אינה קבילה. לכאורה קיימות מספר תובנות מכוונות שאפיינו את החוויה היהודית במאה השנים האחרונות, לרבות במישור הסוציו־דמוגרפי, והן עדיין פועלות כיום וככל הנראה ימשיכו להיות רלוונטיות בעתיד הנראה לעין. תובנות אלה עשויות לשמש מסגרת מושגית כללית, או כמצפן במפת דרכים המתנהלת בשלושה הקשרים של מאזן יהודים־ערבים, מאזן בין יהודים ברמות שונות של

גודל אוכלוסיית ישראל והרכבה, הפיזור הגיאוגרפי שלה וצפיפותה, ההתפתחות החברתית-כלכלית והתשתיות והיחס של כל אלה לסביבה הפיזית ישפיעו באופן מכריע על איכות החיים במדינה ועל נכונותם של אנשים לחיות בה.

זמן ההווה הוא אולי הנקודה הבעייתית ביותר בחקירת עתידה של הדמוגרפיה היהודית והישראלית. משקיפי הזמן הנוכחי צריכים להיות מודעים לחלוטין לאופי, שבמידה רבה הוא בלתי צפוי, של כמה מההתפתחויות הטרגיות והמרנינות ביותר לכל אורך ההיסטוריה היהודית, ושל השלכות התהליכים הפוליטיים המתרחשים לנגד עינינו בימים אלה. ברור גם שרוב מה שאנו יודעים ומה שקורה לנו בזמן כתיבת שורות אלה הוא תוצר של הצטברות נסיבות יוצאות דופן, בלתי צפויות ולעיתים משובשות, ולא תוצאה של התפתחויות סדורות, מתוכננות וליניאריות של הכרונולוגיה היהודית.

ובכל זאת, בהתחשב במרווחי אִי־הוודאות, מנקודת המבט של הענפים האמפיריים במדעי החברה ניתן לצפות ואף לחזות בטווח דיוק נאה סוגים מסוימים של אירועים עתידיים. המונחים השגורים אופטימיות ופסימיות זרים למסגרת חשיבה זו. הדמוגרף מסתמך על מספר מצומצם של רכיבי שינוי אוכלוסייה שדפוסי פעולתם ידועים מראש, אם כי לא על שכיחותם המדויקת. הוא מסתייע בשפע של כלים טכניים שמטרתם לתרגם את ההנחות הבסיסיות, שנבחרו עבור סימולציה נתונה, לתוצאות אפשריות של תהליכים קיימים. השורשים הניתוחיים של הניסיון לברר את העתיד מסתמכים על בחינה יסודית של ראיות ועדויות מן העבר ומן ההווה. מנסים לגזור תובנות לגבי האופן שבו פעלו המניעים והתוצרים של התהליכים המובילים לאורך זמן, וליישם תובנות אלה לגבי הסיכוי שבעתיד תהיה המשכיות או אִי־רציפות במגמות שהובחנו. מעבר לפן התיאורי, מה שקרה עשוי לעזור לנו לחשוף את מה שנגדיר בתור 'ההיגיון האינהרנטי של המערכת'.

אומנם ברור שבחוויה היהודית או בכל חוויה אחרת, מה שהיה אינו אמור להיות מה שיהיה. בעת חיזוי השינויים הצפויים באוכלוסייה, וגם בכל תחום אחר, אין פתרונות דטרמיניסטיים קלים. במונחים דמוגרפיים ההשלכות של משוב מסוים בהתהוות, אפילו הוא שולי או סמוי, עשויות לשמש גורם מוביל בשלב הבא. לא רק משקל הרכיבים השונים בתוך דגם נתון עשוי להשתנות עם הזמן. הגיון המערכת כולה עשוי להשתנות כתוצאה מהתמורות הפנימיות שנוצרו עקב שינוי מתמשך במבנה ואף בטבעו של הקולקטיב העומד על הפרק. לעיתים תמורה שולית למדי עשויה לגרום לשינוי בשיווי המשקל של המערכת כולה, במה שקרוי השגת נקודת

הזדהות דתית במדינת ישראל ומאזן ישראל־תפוצות (DellaPergola, 2022a).

לפיכך מאמר זה סוקר בקצרה מבחר מגמות דמוגרפיות מרכזיות המשפיעות על נושאים עיקריים אלה, בארץ ובעולם היהודי, ומעלה תרחישים אפשריים באשר להתפתחויות הצפויות ולהשלכותיהן על קיומה ומהותה של מדינת ישראל בעתיד. כמו כן מועלית הטענה כי יש להגביר ולשדרג את תשומת הלב המוענקת לנושאים אלו, הנעדרת כמעט לחלוטין בחשיבה ובתכנון האסטרטגי של רשויות השלטון.

מפת דרכים של האתגרים

מדינת ישראל נהגתה ונולדה לשם מטרה מרכזית אחת: מימוש זכות הריבונות המדינית של העם היהודי בארצו. המדינה היהודית שאושרה על ידי האספה הכללית של האומות המאוחדות בכ"ט בנובמבר 1947 ושעצמאותה הוכרזה בנאומו של דוד בן־גוריון ב־14 במאי 1948, היא מדינת ישראל. שוויון הזכויות המובטח לכל האזרחים במגילת העצמאות מדגיש את אופייה היהודי והדמוקרטי של המדינה החדשה. כיום, כעבור 75 שנים, ניתן למיין מזווית הניתוח הדמוגרפי את אתגרי הקיום של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית לארבעה היבטים המצטלבים זה בזה:

1. זהותה של מדינת ישראל מול מציאויות וזהויות לאומיות ודתיות אחרות ועוינות בסביבה הגיאופוליטית האזורית הקרובה. זהותה של ישראל תיקבע בין היתר על פי תוצאות הסכסוך הבלתי פתור עם הפלסטינים, קביעת גבולות טריטוריאליים קבועים למדינה, פרופיל האוכלוסייה שתיכלל בתוכם ואופי קשרי הגומלין עם מדינות שכנות.
2. זהותה של מדינת ישראל מול זהותם ושאִיפותיהם הלאומיות של אזרחים לא־יהודים החיים בתוכה. הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית (או מדינת היהודים) תלויה באיזון הדמוגרפי האתנו־דתי בתוך גבולות המדינה, תוך שמירה על אופייה הדמוקרטי ועל זכויות הפרט של כל תושבי המדינה.
3. זהותה של מדינת ישראל מול מגוון הקהילות היהודיות הפזורות בעולם. כדי להבטיח את היסוד הרלוונטי של ישראל כמדינה יהודית עליה לשמור על איזון פנימי קוהרנטי בין המרכיבים הדתיים־תרבותיים היהודיים המתחרים זה עם זה בתוכה, ולפתח קשרי גומלין הדדיים ומוסכמים עם העם היהודי במישור הטרנס־לאומי. הדבר כרוך בתהליכים משפטיים, תרבותיים וחברתיים־כלכליים משמעותיים בתוך המדינה.
4. איכות החיים במדינת ישראל ושל תושביה לפי קריטריונים כלליים של קיימות אקולוגית וכלכלית.

בעשרות השנים האחרונות עלה מספר היהודים בעולם מ-11 מיליון עם תום מלחמת העולם השנייה ל-15.7 מיליון בראשית שנת 2023, לעומת 16.5 מיליון יהודים ערב המלחמה והשואה. היישוב היהודי בארץ ישראל גדל מחצי מיליון בני אדם ב-1945 ל-7.1 מיליון ב-2023, בעוד מספר היהודים בשאר מדינות העולם הצטמצם מ-10.5 ל-8.4 מיליון. שיעור היהודים בישראל מתוך כלל היהודים בעולם עלה מ-5% ב-1945 ל-45% ב-2023. על כן מדובר בשני פרופילים שונים לחלוטין של התפתחות דמוגרפית, ואף מנוגדים.

ניתוח שיטתי של הפיזור הגיאוגרפי של היהודים בעולם חושף מתאם גבוה עם מדד הפיתוח האנושי (Human Development Index – HDI) של מדינות המגורים. ה-HDI פותח על ידי תוכנית הפיתוח האנושי של האו"ם (United Nations Development Programme, 2020) כמדד סינתטי של שלושה היבטים: רמת הבריאות הקולקטיבית של מדינה (על בסיס תמותת תינוקות ותוחלת חיים); רמת ההשכלה (על בסיס שנות השכלה ממוצעות שהושגו); ורמת ההכנסה (הנמדדת במונחים ריאליים לפי שווי כוח הקנייה של הדולר האמריקאי במדינה הנתונה). נוצר מתאם חזק וחיובי בין ה-HDI של מדינה לבין מספר היהודים מתוך כלל אוכלוסיית המדינה, אך המתאם החזק והחיובי הבולט יותר הוא עם שיעור היהודים במדינה.

מאז הקמתה ישראל היא המדינה שאוכלוסייתה היהודית גדלה במידה הרבה ביותר במונחים מוחלטים, ובסביבות שנת 2015 היא נעשתה הקולקטיב היהודי הגדול ביותר במדינה אחת בעולם – כפוף להגדרה של אוכלוסיית **ליבה**, להבדיל מאוכלוסיית **זכאי חוק השבות**. במחקר הדמוגרפי, אוכלוסיית הליבה כוללת את כל מי שמצהיר על עצמו שהוא יהודי או שיש לו הורים יהודים, ואין לו דת אחרת (DellaPergola, 2023). לצד גידול אוכלוסייה מהיר, ה-HDI של ישראל הגיע לסביבות המקום ה-20 בעולם או לתחתית העשירון העליון מבין כ-190 מדינות. במונחים יחסיים, בין השנים 1980 ל-2020 האוכלוסייה היהודית בישראל הייתה השנייה במהירות הגידול שלה. היא יותר מהכפילה את עצמה הודות להגירה בקנה מידה גדול, בעיקר מברית המועצות לשעבר (חבר המדינות העצמאיות – חמ"ע), ושיעור פריון גבוה יחסית, יציב ואף עולה. גידול האוכלוסייה היהודית היה המהיר ביותר (יותר מפי שלושה) בגרמניה, שגם היא משכה מהגרים, בעיקר מחמ"ע, אך עם אוכלוסייה יהודית בשיעור של כ-2% מזה של ישראל. במקום השלישי הייתה אוסטרליה ואחריה קנדה. אוכלוסיית יהודי קנדה, עם עלייה של 28%, צמחה מהר יותר מזו של ארצות הברית (14% – בהתבסס על הערכותינו המתוקנות מתוך סקר

מפנה – tipping point (Gladwell, 2000). נקודות כאלה אינן מבטאות את המעבר, למשל, מ-50.1% ל-49.9% בהרכבה היהודי או הלא-יהודי של אוכלוסיית ישראל, אלא נקודה שמעליה מצב מסוים הוא אפשרי – לצורך הדיון מדינה יהודית ודמוקרטית – ומתחתיה הוא בלתי אפשרי, וזה עשוי להיות אחוז שונה לגמרי. דוגמה אחרת קטנה הרבה יותר: בית ספר יהודי יומי בחו"ל אשר נגיש לכל רמות החינוך, מגן ילדים לבחינות בגרות, אפשרי בקהילה יהודית מקומית של 4,000 יהודים לפחות, אך בלתי אפשרי למעשה בקהילה של 2,000. ההשלכות של פער כמותי צנוע כזה על הזהות היהודית של המקומיים, במצב של יש או אין מוסד או שירות מסוים, עשויות להיות משמעותיות. רף היתכנות או שבירה כזה רגיש במיוחד לשינויים במערך הכוחות הדמוגרפיים והחברתיים המקומיים, אבל תלוי גם בהתפתחויות ארציות, אזוריות ועולמיות.

היהודים בישראל ובעולם – מגמות גיאוגרפיות

נקודת המוצא להערכת עתיד מדינת ישראל והעם היהודי היא בהכרח הצגת מתווה מדויק ככל האפשר של הפרופיל הנוכחי של הקולקטיב היהודי העולמי ושל המגמות הדמוגרפיות המשנות מדי יום את הפרופיל הזה. לשם כך יש לאסוף, לאמוד, להעריך ולתקן נתונים גולמיים רבים – לרוב באיכות בלתי שווה – על מנת ליצור מפה מלאה של המצב הקיים כיום, שתהיה אמינה וניתנת להשוואה ככל האפשר (DellaPergola, 2023). מצב זה הוא תוצר של שינויים מתמשכים, שחלקם התרחשו לנגד עינינו בטווח שנים קצר, בעוד אחרים משקפים מגמות היסטוריות ארוכות טווח ומפותלות. נוסף על כך, לגיטימי להשוות את המצב האמיתי למה שאפשר להגדיר כאופציה מועדפת או אפילו חלום אוטופי, וגם להכיר בקיומם של כמה מודלים אידיאליים מתחרים.

הגיון המערכת הגיאוגרפית הגלובלית

מזווית גיאוגרפית-היסטורית, נקודת המפנה המובנת מאלה בעת החדשה הייתה הקמת מדינת ישראל, שהייתה מענה לתוכנית האוטופית ובכל זאת המעשית מאוד – להעניק ליהודים מדינת לאום כמו שניתן לעמים רבים אחרים בעולם, ולרכז בה נתח גדול – ובשאיפה הרוב המוחלט – של העם היהודי המפוזר בעולם. בין האמונה הציונית-מדינית-טריטוריאלית לבין התרחיש ההפוך של פזורה יהודית חסרת מרכז או רבת מרכזים, המציאות התיישבה אי שם באמצע. עם זאת, המגמות הדמוגרפיות מאז סוף מלחמת העולם השנייה נטו בהחלט יותר לכיוון של ישראל ופחות לתפוצות.

זה אומר שבישראל קיים רוב יהודי בחמש מתוך שבע החטיבות המנהליות האזוריות, כפי שהוגדרו במשפט הישראלי (לאו דווקא בהתאם למשפט הבינלאומי). חלום הרוב היהודי הוגשם רק חלקית במדינת ישראל, וסוגיה ממשית היא באיזו מידה שאיפה זו עודנה חשובה, ואם היא מתקרבת למימוש או מתרחקת ממנו.

בשאר העולם המצב האקולוגי־אנושי היהודי שונה בתכלית. אזור ניו יורק רבתי הוא היחיד מחוץ לישראל שבו יותר מ־10% מתוך כלל התושבים הם יהודים (פחות מאשר ביו"ש); בשלושה אזורי מטרופולין בארצות הברית – דרום פלורידה, פילדלפיה וסן פרנסיסקו – יהודים מהווים 5% עד 10% מהכלל; בשישה אזורים בארצות הברית – לוס אנג'לס, וושינגטון, בולטימור, בוסטון, שיקגו וסן דייגו – ובטורונטו שבקנדה הם מהווים 3% עד 5% מהכלל; ובארבעה אזורי מטרופולין נוספים בעולם – לונדון, פריס, אטלנטה ובואנוס איירס – הם מהווים 1.4% עד 3% מהכלל. האוכלוסייה היהודית בכל שאר מדינות וערי העולם מוערכת בכ־15% מכלל יהדות העולם, מתאפיינת במספרים מקומיים קטנים יותר ובשיעורים נמוכים יותר מתוך כלל האוכלוסייה המקומית. טיפולוגיה זו של גודל וצפיפות אוכלוסיות מדגישה (מבלי לבטא אותה לחלוטין) את היכולת של קהילות יהודיות לבסס דפוסים דומיננטיים של נוכחות פוליטית, חברתית־כלכלית ותרבותית. המקומות המרכזיים ובעלי רישות טרנס־לאומי מפותח ביותר, שבהם חי הרוב המכריע של היהודים כיום, מספקים את סוג הסביבה העשויה לקיים חיים יהודיים גם בעתיד. אם בעתיד סוגים כאלה של ערים או אזורי מטרופולין יתפתחו במקומות אחרים בעולם, יש להניח ששם יעלו במידה משמעותית הסיכויים למצוא אוכלוסיות יהודיות גדולות.

גורמי שינוי דמוגרפי: הגירה

בהתייחס לתרחישים אפשריים של שינוי דמוגרפי עתידי, יש לסקור בקצרה את שלושת גורמי התמורה העיקריים. הראשון הוא **הגירה בינלאומית**, העומדת בבסיס הפיזור הגיאוגרפי המתחדש של יהודים ברחבי העולם. דפוס השינוי בשל גורם זה היו עקביים ביותר וצפויים במידה רבה. הגורם השני הוא האיזון בין לידות ופטירות של יהודים. הגורם השלישי הוא האיזון בין ההצטרפויות אל הקולקטיב היהודי והיציאות ממנו, בין שמדובר בפעולה פורמלית של גיור ובין באופן אחר. גורמי השינוי הללו נדונו בפירוט במקומות אחרים, ונכלל לחזור עליהם כאן רק בקצרה (DellaPergola, 2011).

הגירה בינלאומית הייתה אולי הגורם המשפיע ביותר על שינוי בהיסטוריה הדמוגרפית היהודית, בין היתר בשל השפעתה הכמותית הישירה על האזורים

Pew 2020 (Pew Research Center, 2021). שאר הקהילות היהודיות הצטמקו – הרפובליקות של ברית המועצות לשעבר באופן בולט יותר מהאחרות.

קיים לקח כללי די פשוט לגבי הסביבה המותאמת לשגשוג קהילות יהודיות, או לפחות ליציבותן. תנאים חברתיים־כלכליים טובים מושכים ומחזיקים אוכלוסיות יהודיות גדולות.

קיים לקח כללי די פשוט לגבי הסביבה המותאמת לשגשוג קהילות יהודיות, או לפחות ליציבותן. תנאים חברתיים־כלכליים טובים מושכים ומחזיקים אוכלוסיות יהודיות גדולות. ניתן גם לשער שבמדינות מפותחות המשטרים הפוליטיים דמוקרטיים וסובלניים לגיוון ולפלורליזם, ומכאן שהם פתוחים לפיתוח אוטונומי של קהילות יהודיות, הן ברמת הפרט והן מבחינה מוסדית. אם הלקח נכון הוא עוצמתי מאוד להתוויית עתידם של היהודים, אם לא לחיזוי. הקשר הרגשי למקום ואף החלום חיוניים לקיום הקולקטיב, אך הם אינם מספיקים בלי תשתית קיומית ראויה ומתפקדת. כוחה של אמירה זו יפה בכל מקום בעולם, כולל מדינת ישראל.

אזור ניו יורק רבתי הוא היחיד מחוץ לישראל שבו יותר מ־10% מתוך כלל התושבים הם יהודים.

הנוכחות היהודית במישור המקומי

במישור המקומי, נוכחות האוכלוסייה היהודית מתאפיינת בריכוז באזורי המטרופולין העיקריים ברחבי העולם (DellaPergola, 2023). קיימות דרגות שונות מאוד באינטנסיביות של הנוכחות היהודית מתוך כלל האוכלוסייה המקומית. בשום מקום בעולם יהודים אינם מייצגים 100% מכלל האוכלוסייה, אבל בשני אזורים במדינת ישראל – מחוז תל אביב ומחוז המרכז הצפופים – יהודים מהווים יותר מ־90% מכלל האוכלוסייה, כאשר האחרים הם מספרים קטנים יחסית של ערבים. יהודים מוגדרים בחישוב זה באופן רחב וכוללים בני משפחה וקרובים של יהודים זכאי חוק השבות. בשלושה מחוזות ישראלים נוספים – הדרום (שבירתו באר שבע), חיפה וירושלים – יהודים מהווים שני שלישים עד 80% מכלל התושבים, כאשר חלקם של הערבים באזורים אלה גבוה יותר. במחוז הצפון של ישראל יהודים מהווים פחות ממחצית מכלל האוכלוסייה. ולבסוף, באזור יהודה ושומרון (הגדה המערבית) תושבים יהודים מהווים כ־15% מכלל האוכלוסייה, בעוד הרוב הם תושבים פלסטינים.

ניתוח ההגירה לישראל מ־16 מדינות מוצא עיקריות במזרח ובמערב אירופה, צפון ודרום אמריקה, דרום אפריקה ואוסטרליה בשנים 1991–2019 הוכיח מעל לכל ספק את ההשפעה המכרעת של משתנים חברתיים־כלכליים על היקף העלייה (DellaPergola, 2020). המשתנה התלוי שנבדק במיוחד היה היחס בין שיעור ההגירה הגבוה ביותר והנמוך ביותר לישראל לכל 1,000 יהודים במדינות המוצא לאורך התקופה הנחקרת. המשתנה המסביר שנבחר היה שיעור האבטלה במדינות המוצא השונות ובישראל. אבטלה השפיעה על שיעור עלייה גבוה או נמוך כביטוי ליציבות או לחוסר יציבות חברתית במדינה הנדונה. כאשר נתוני ההגירה מוצגים בפיגור של שנה אחת לעומת נתוני האבטלה, השונות המוסברת בין המדינות על ידי מודל חברתי־כלכלי פשוט זה היא גבוהה ביותר (74%).

במילים אחרות, כשלושה רבעים מההבדלים העצומים בהיקף ההגירה מהמדינות השונות לישראל משקפים את רמת האבטלה באותן המדינות ובישראל. אבטלה אינה נוגעת בהכרח לאוכלוסייה היהודית המדוברת אלא משקפת את תחושת הרווחה החברתית־כלכלית בחברה בכללותה, כולל יהודים. אף שהנתונים הנדונים כאן אינם מתייחסים במידה מספקת לבחירה של העולים לאן להגר, המשקפת רגישות אידיאולוגית, ולהרכבם הסוציו־דמוגרפי. הם מלמדים שהגירת יהודים לישראל – כמו כל הגירה בכלל – רגישה מאוד לתנאים ולהזדמנויות חומריות זמינות. התברר גם שגורם מסייע הוא רמת התעסוקה בישראל. תנאי תעסוקה מלאה מול תקופות של אבטלה גבוהה – גם להם יכולת בלתי מבוטלת להסביר את התנודות במספר ובשיעור העולים – זולת מצבי חירום של מלחמות או משברים פוליטיים עמוקים במדינות המוצא, שהשפעתם אינה תלויה במתרחש בכלכלת ישראל. המחשה לממצאים אלה היא העלייה מצרפת במאה ה־21. למרות הרגישות העצומה לאנטישמיות ולפעולות טרור שהיו שם בשנים האחרונות, עקומת מספר העולים תואמת במדויק את עקומת האבטלה בצרפת, ולא את עיתוי פעולות הטרור. דבר דומה התרחש במדינות שלא היו זירה לטרור ולהתפרצויות אנטישמיות קיצוניות (DellaPergola, 2020).

ניתן לבצע הערכה סימטרית לגבי גורמי ההגירה מישראל. הקשר בין כלכלת ישראל לבין תדירות המהגרים מהארץ בשנים 1991–2019 היה חזק מאוד. שיעור האבטלה בישראל מצליח להסביר כ־68% מהשונות השנתית בשיעור המצטרפים החדשים למאגר הישראלים בחו"ל לתקופה של שנה או יותר, מכל 1,000 באוכלוסיית ישראל. במילים אחרות, המצב הכלכלי השוטף בישראל –

השונים, ולא פחות מכך בשל השינויים הרדיקליים שהיא חוללה בסביבה החברתית־תרבותית שבתוכה התפתחה הנוכחות היהודית. בעבר הרחוק היה מרכז הכובד במזרח התיכון, ולאחר מכן במערב אירופה. בין סוף ימי הביניים למודרנה המוקדמת עלתה מזרח אירופה כמרכז הצמיחה המוביל. במהלך המאה ה־20 עבר מרכז הכובד, או לפחות המיקום העיקרי של הנוכחות היהודית, ממזרח אירופה לצפון אמריקה. לאחרונה ישראל עלתה שוב, אחרי 2000 שנה, למעמד של הקהילה היהודית הגדולה ביותר בעולם (DellaPergola, 2023).

המתאם החיובי הגבוה שצוין לעיל, בין רמת ההתפתחות של המדינות המארחות לבין הנוכחות היהודית, מסביר בימינו את המתאם השלילי החזק הקיים בין רמת ההתפתחות של אותן מדינות לבין נטייתם של יהודים מקומיים להגר. נידודת גיאוגרפית ממקומות חלשים למקומות חזקים מעצימה עוד יותר את המתאם האמור וגורמת לנוכחות היהודית להיות תלויה יותר ויותר בתנאים הטובים או הגרועים שמציעה הסביבה. תלות כזו אינה חדשה בהיסטוריה היהודית, והיא משפיעה באופן בולט על ניתוח מגמות ההגירה הנוכחיות ועל הצפי לגבי אלה העתידיות. הרוב המכריע של יהודי התפוצות חי כיום במדינות שבהן רמת הפיתוח גבוהה מזו שבישראל או שווה לה. על כן הסיכויים לגל עלייה גדול נמוכים מאוד, אלא אם מדינות מפותחות אלה יאבדו את מעמדן החברתי־כלכלי או יסתבכו בתהליכים גיאופוליטיים הרסניים, שיביאו לתוצאות קטלניות עבור הציבור היהודי.

מאז עצמאותה ישראל היא היעד העיקרי של הגירת יהודים, ולעיתים קרובות גם זו הקולטת את הרוב המוחלט של המהגרים בשנה נתונה. מאזן הגירה בינלאומי חיובי מאוד היה המנוע העיקרי של גידול האוכלוסייה היהודית בישראל עד שנות ה־70, ושוב זמן קצר עם גל העלייה האדיר של תחילת שנות ה־90 מברית המועצות לשעבר. מאז, מאזן חיובי ביותר בין לידות ופטירות של יהודים החליף את ההגירה כמנוע הצמיחה המוביל. נהוג לייחס הגירת יהודים לישראל (עלייה) למשיכה האידיאולוגית, הדתית והחברתית־תרבותית של המדינה היהודית עבור יהדות התפוצות. ואולם ניתוח מדוקדק של נסיבות ההגירה והתפתחותה לאורך השנים מלמד שלכל ארץ מוצא היו סיפור ולוח זמנים משלה, בשונה מתרחיש שמגיב בזמנית בכל העולם לתהליכים המתרחשים במדינת ישראל (DellaPergola, 2020). ההיגיון הכולל של ההגירה לישראל יכול להיות מובן רק על ידי שילוב הנסיבות הכלכליות, הפוליטיות והחברתיות העשויות ליצור איזון בין כוחות הדחיפה, המשיכה, האחיזה והדחייה המורגשים בכל מקום, בארץ ובחו"ל.

(DellaPergola, 2011). גורם נוסף לתחלופה יהודית בין־דורית נמוכה ברחבי התפוצות הוא השיעור הגבוה של נישואים בין יהודים לבני זוג לא־יהודים, שרק חלק מילדיהם מקבלים זהות יהודית מהוריהם, או בוחרים בה בעצמם.

שיעורי הילודה ושיעורי התמותה, ולעיתים גם שינויים הנגרמים מהגירה, קובעים את הרכב הגילים הצעיר או המבוגר יותר באוכלוסייה, אשר בתורו משפיע על הסבירות ליותר או פחות לידות או פטירות בהמשך. בעקבות המשך רמות פרייון סביב שלושה ילדים בממוצע באוכלוסייה היהודית – וגם בקרב הערבים בישראל – נוצר במדינה מבנה גילים צעיר יחסית למדינות מפותחות אחרות, עם הבדלים בולטים בין מגזרי האוכלוסייה השונים.

הצטרפויות ופרישות

בקולקטיב אנושי כמו האוכלוסייה היהודית, המוגדרת על ידי קריטריונים סמליים, תרבותיים או רעיוניים, נוסף על המעברים הפיזיים השגרתיים של יחידים בין חיים למוות ולתנועות גיאוגרפיות בין מקום למקום קיים גורם שלישי של שינוי דמוגרפי. זהו מאזן ההצטרפויות לקולקטיב וההתנתקויות ממנו, בין באמצעות טקס מעבר רשמי ובין באופן לא פורמלי. מיעוט יהודי במדינות שונות סבל בעבר הרחוק מהפלות משפטיות או אחרות מול שאר החברה, עם השלכות שליליות על המשכיות הקהילות. זאת ועוד, תהליכי שילוב חברתי והתבוללות גרמו לשחיקה ניכרת באוכלוסייה. במהלך המאה ה־19 ובתחילת המאה ה־20 ניכר לעיתים קרובות דחף מרצון לשים קץ למצב החריג של היותם של היהודים שונים, ולעיתים קרובות מופלים לרעה. זה הביא לפרישות בעלות נראות גבוהה או לצורות אחרות של שמד, בעיקר מיהדות שנתפסה כדת. עבור רבים אחרים, הפיכתה של תפיסת הזהות היהודית מדתית ללאומית עזרה לשמר צורה חדשה וחילונית יותר של שייכות יהודית. לאחרונה, יחד עם תהליך כללי של חילון, ההתבוללות התבטאה יותר כהתרחקות איטית מהחיים היהודיים המאורגנים בעקבות נסיבות אישיות ומשפחתיות, ולא כהחלטה נחרצת בעלת שורשים של מודעות אידיאולוגית. ברוב מדינות אירופה מרבית הזוגות המעורבים לא גידלו את ילדיהם במסגרת יהודית.

בחברה האמריקאית שינויי דת היו תכופים יותר יחסית לשאר אזורי העולם. סקרים חוזרים ונשנים מצאו שקהילות של יהודים, קתולים וזרמים פרוטסטנטיים מבוססים נטו לאבד חברים, בעוד כתות אוונגליסטיות, כתות מזרחיות ובייחוד הבלתי מוגדרים מבחינה דתית (כלומר אנשים חסרי דת, או דת לא ידועה) נטו לצמוח

הרבה מעבר לשיקולים ביטחוניים או אידיאולוגיים – הוא גורם רב עוצמה ביכולתה של המדינה להחזיק או לאבד את תושביה לעומת מקומות אחרים אטרקטיביים יותר בעולם, ולו זמנית.

בהשוואה בין כוח הניבוי של האנטישמיות ושל המצב הכלכלי בכל מדינה בדבר שיעור העלייה מתוך גודל האוכלוסייה היהודית המקומית בשנים האחרונות, כוח הניבוי של המצב הכלכלי היה חזק פי שמונה מכוח הניבוי לגבי אנטישמיות (DellaPergola, 2020). נתונים אלה מדגימים באופן משכנע כיצד פעלה מערכת ההגירה היהודית העולמית בעבר הקרוב. אין ביכולתנו לחזות מה באמת יקרה בעתיד לכלכלה העולמית או לכלכלת ישראל, אבל ברור שבהתאם למיקומה של ישראל במערכת הכלכלית העולמית ביחס למדינות אחרות, היא יכולה להמשיך או לא להמשיך להיות מקום אטרקטיבי המסוגל למשוך עולים חדשים רבים, ולהיפך – במקרה של משבר כלכלי חמור וממושך בישראל עלולה לאבד מספר רב של תושבים. מעל הכול, חיוני להבין שתנועות הגירה נכנסת או יוצאת בעתיד אינן יכולות להיות מושתתות על תקוות וחששות. הן ישקפו תהליכים רציונליים שבמידה רבה ניתנים למעקב שוטף ואף לחיזוי מראש.

גורם נוסף לתחלופה יהודית בין־דורית נמוכה ברחבי התפוצות הוא השיעור הגבוה של נישואים בין יהודים לבני זוג לא־יהודים, שרק חלק מילדיהם מקבלים זהות יהודית מהוריהם, או בוחרים בה בעצמם.

המנוע המשפחתי והרכב הגילים

המנוע העיקרי האחר של גידול (או צמצום) האוכלוסייה היהודית הוא הריבוי (או הגירעון) הטבעי – ההפרש בין מספר הלידות למספר הפטירות. הריבוי הטבעי היה גבוה בישראל – למעשה הגבוה מכל המדינות המפותחות – ונמוך מאוד או שלילי במרבית הקהילות היהודיות במדינות אחרות. בישראל היה שיעור הפרייון הכולל (TFR) – מדד מספר הילדים הנולדים לאישה בממוצע לאישה – היה שלושה או מעט יותר סביב שנת 2020. גאות הילודה בישראל – מלבד השפעת הדתיות על גודל המשפחה – מוסברת על ידי צירוף של שיפור במשאבים הכלכליים העומדים לרשות המשפחות עם תחושה נפוצה בקרב הציבור של אופטימיות וציפייה לשיפור החיים בעתיד (DellaPergola, 2022b). אף קהילה יהודית בתפוצות לא הגיעה לפרייון ממוצע של שני ילדים, המשקף נטיות נפוצות של הימנעות מנישואים או נישואים מאוחרים, והוא פרייון נמוך באופן מהותי

במציאות? התשובה תלויה בכישורי החוקרים, בהבנת הדינמיקה המתמשכת של שינוי אוכלוסייה ובשיטות המחקר המיושמות.

תחזיות דמוגרפיות יכולות להיות אמינות, למשל התחזיות שביצעה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) לאורך השנים: הלשכה חזתה את גודל האוכלוסייה בישראל באמצע שנת 2020 על בסיס נתוני אמצע שנת 2005. לפי החלופה הבינונית (לעומת תחזיות גבוהות ונמוכות יותר), גודל האוכלוסייה ההתחלתי ב-2005 היה 6,930,000, מתוכם 5,573,000 יהודים ואחרים ו-1,357,000 ערבים. הצפי ל-2020 היה 8,673,000, מתוכם 6,697,000 יהודים ואחרים ו-1,976,000 ערבים. בפועל, ב-2020 היה גודל האוכלוסייה 9,212,000, מתוכם 7,275,000 יהודים ואחרים ו-1,938,000 ערבים. טעות התחזית הייתה מינימלית לגבי האוכלוסייה הערבית (+2%), אך לא הייתה זניחה לגבי יהודים ואחרים (-7.9%). בסך הכול טעות התחזית לכלל האוכלוסייה בישראל הייתה -5.9%. הסיבות העיקריות לטעות היו תת-אומדן של מספר העולים החדשים שהגיעו לישראל ותת-אומדן של שיעורי הפרייון של היהודים, שהיו צפויים להצטמצם אך בפועל עלו במשך שנות התחזית.

דוגמה טובה יותר של תחזית אוכלוסייה אמינה היא זו שבוצעה עבור עיריית ירושלים על בסיס נתוני 1995 כחלק מתוכנית אסטרטגית לעיר עד שנת 2020 (דלה-פרגולה 2008; דלה-פרגולה ורבהון, 2003). העבודה התייחסה לכלל האוכלוסייה העירונית וכן הציגה בנפרד את המגזר היהודי והמגזר הערבי. ב-2020 ניתן היה להשוות את הנתונים החזויים עם נתוני האוכלוסייה האמיתיים. זה הרגע שלו מחכים בחדרה מי שעוסקים בסימולציות כאלה. ב-1995 היו בירושלים 591,400 תושבים. בשנת 2020 אומדן האוכלוסייה החזוי בירושלים עמד על 947,000, לעומת נתון ריאלי של 952,300 – טעות מצטברת של 0.6%–. בתחזית. הטעויות שנצברו במשך 25 שנים לגבי האוכלוסייה היהודית והערבית בירושלים היו +0.6% ו-2.4%–, בהתאמה. פערם כאלה נראים קטנים, בייחוד בהתחשב בכך שהאוכלוסייה היהודית בירושלים גדלה ב-40% במהלך תקופת התחזית, בעוד האוכלוסייה הערבית גדלה ב-110%, כלומר יותר מכפליים. דרגת דיוק כה גבוהה בהקשר דמוגרפי כה דינמי הושגה על ידי פירוק כלל האוכלוסייה העירונית לעשרות אזורים תחזית קטנים יותר, שלכל אחד מהם דינמיקה דמוגרפית מיוחדת משלו. בכל קבוצת גיל ולכל תקופה של חמש שנים הובאה בחשבון ההשפעה הצפויה של כל מרכיבי השינוי הדמוגרפי (לידות, פטירות, הגירה בינלאומית, הגירה פנימית). לבסוף בוצעה צבירה מחדש של הממצאים החלקיים. על ידי יישום אותה גישה

(Kosmin, et al., 1991; Kosmin & Keysar, 2009; Kosmin & Lachman, 1993; Pew Forum on Religion and Public Life, 2008; Pew Research Center, 2015b; Smith, 2009; Rebhun, 2016) סקרי מכון Pew על האוכלוסייה היהודית משנת 2013 ו-2020 (Pew Research Center, 2013, 2021) מצאו שיעור של נישואי תערובת שלאחרונה עבר את ה-60%, בעוד סך הפרישות מהיהדות היה כפול ממספר ההצטרפויות. סקר Pew נוסף משנת 2015 על הדת בקרב כלל אוכלוסיית ארצות הברית העריך אובדן יהודי נטו של כ-600 אלף בני אדם עקב שינוי דת במהלך החיים (Pew Research Center, 2015). בשנת 2020, 10% מהאמריקאים שגדלו כיהודים לפי דת ו-24% מאלה שגדלו כיהודים ללא דת נפרדו מזהותם היהודית (Pew Research Center, 2021). ממצאים אלה מאשרים את הרושם של מאזן שלילי בין המצטרפים לבין העוזבים.

בקצה הנגדי, במדינות מסוימות באמריקה הלטינית כמו מקסיקו שיעור נישואי התערובת היה נמוך בהרבה מאשר בארצות הברית, וברוב המקרים הם הסתיימו בכך שכן הזוג הלא-יהודי התגייר. באירופה ההתבוללות והפרישה מהיהדות התפתחו הרבה יותר מוקדם מאשר ביבשות אחרות, אך עדויות עדכניות מראות שתהליך ההתבוללות הואט ואף הפך כיוון, אולי כתגובה ללחצים שליליים אנטי-יהודיים מן הסביבה החיצונית בישראל היו הנישואים בין יהודים לערבים נדירים ביותר, אך זוגות מעורבים רבים עלו מברית המועצות לשעבר וממדינות אחרות (DellaPergola, 2017). מספר המצטרפים הפוטנציאליים לקולקטיב היהודי נאמד בישראל בכמה מאות אלפים, אך הרבנות הראשית המקומית נקטה מדיניות גיור מגבילה מאוד (Fisher, 2019), שיצרה תסכול נרחב והרתיעה רבים אפילו מלהגיש את בקשת הגיור שלהם. יש לציין שההגדרה **ליבה** עבור האוכלוסייה היהודית כוללת לכאורה אנשים שבחרו להיות יהודים אף שלא עברו גיור (Jews by choice). עם זאת, לכשיזדקקו לשירותו של רב, אנשים אלה לא יוכרו כיהודים.

תחזיות אוכלוסייה: מגבלות והצלחות

לאור האמור לעיל ולפני שנבחן כמה תרחישים שלפיהם הדמוגרפיה הישראלית והיהודית עשויות להתפתח בעתיד לטווח של דור אחד קדימה, מותר להעלות שאלות בנוגע לאמינות תחזיות האוכלוסייה בכלל. לפעמים מובעת ספקנות לגבי כשירותן של תחזיות דמוגרפיות לתפוס כראוי את המגמות האמיתיות. באיזו מידה ניסיון העבר הניב תחזיות תקפות לגבי מה שקרה

מיליון בכל השטח בין הים התיכון לנהר הירדן עשוי כמעט להכפיל את עצמו.

מבט אל ההיסטוריה מלמד שרוב יהודי על כל שטחה של א"י הושג לראשונה בתחילת שנות ה-50 של המאה ה-20, בעקבות גל העלייה הגדול שבא עם הקמת המדינה, וגל ההגירה הגדול של פלסטינים שעזבו את שטח א"י בעקבות מלחמת תש"ח (DellaPergola, 2021). לאחר מכן גידול האוכלוסייה היה מהיר יותר בקרב היהודים עד שנות ה-70, ובקרב הערבים בשנים שאחרי כן. הסיבה הייתה ריבוי טבעי גבוה הרבה יותר בקרב הערבים לעומת היהודים במדינת ישראל ובשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה – ריבוי טבעי שקיזז את השפעת העלייה ויותר מכך (עם חריגה של שנים בודדות בעת שיא ההגירה מברית המועצות ב-1990 וב-1991). גידול מהיר יותר של המגזרים הערביים-פלסטיניים צפוי להימשך עד שנות ה-30 של המאה ה-21, ולאחר מכן שוב צפוי גידול מעט יותר מהיר של האוכלוסייה היהודית. מהפך כזה אמור לשקף את הצמיחה המהירה הצפויה ואת חלקם הגדל של החרדים מתוך כלל היהודים בישראל (ראו פירוט בהמשך). בשנת 2065 על פני כל שטח א"י, היקף האוכלוסייה היהודית המורחבת – כולל לא־יהודים זכאי חוק השבות במשקי בית יהודיים – עשוי לעלות על 16 מיליון בני אדם והיקף האוכלוסייה הערבית עשוי לעלות על 13 מיליון – בסך הכול כמעט 30 מיליון בני אדם.

תחזיות אוכלוסיית מדינת ישראל בתרשים 1 מבוססות על הגרסה הבינונית מתוך מבחר רחב יותר של תחזיות למ"ס. אם נניח שגידול אוכלוסיית היהודים החרדים יתמתן בהדרגה (על פי הגרסה הנמוכה של תחזיות הלמ"ס) כתוצאה מהשתלבות רבה יותר בחברה בכלל ובשוק העבודה בפרט, האוכלוסייה היהודית כולה תגדל בקצב איטי יותר, וכתוצאה מכך חלקה של האוכלוסייה הערבית יגדל.

בהתבססות מתמדת על הגדרה של אוכלוסייה יהודית מורחבת, הכוללת לא־יהודים זכאי חוק השבות, בגבולות מדינת ישראל עד המחצית השנייה של המאה ה-21 אמור להימצא רוב יהודי מהותי של קרוב ל-80%. התמונה משתנה אם כוללים בחישוב גם את השטחים הפלסטיניים ואוכלוסיותיהם, כולם או חלקם. אם כל שטחה ואוכלוסייתה של הגדה המערבית יתווספו לשטחה של מדינת ישראל, הרוב היהודי יצטמצם לכ-60%. שיעור כזה עדיין מבטיח רוב יהודי בכל השטח אך הופך למעשה את הרעיון של מדינה יהודית ודמוקרטית למעורער ביותר, לעומת מציאות בפועל של מדינה דו־לאומית. אם גם שטחה ואוכלוסייתה של רצועת עזה נכללים יצטמצם הרוב היהודי לקצת יותר מ-50%, וזה ישים קץ

ניתן להשיג תוצאות טובות גם עבור תחזיות אוכלוסייה כלל־ארציות.

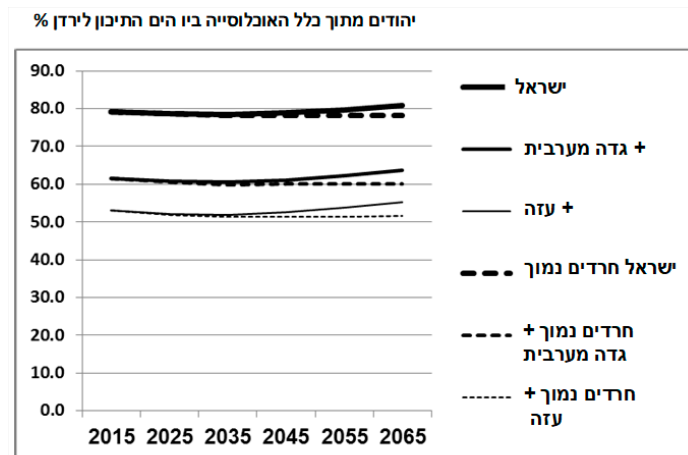
מכאן נובע שתחזיות אוכלוסייה ראויות לתשומת לב כמפת דרכים סבירה, תוך מודעות לכך שאירועים בלתי צפויים (כמו נפילת חומת ברלין ב-1989 ופירוק ברית המועצות כעבור שנתיים, או מגפת הקורונה בראשית שנת 2020 ואף מלחמת חרבות ברזל ב-2023) עשויים לשנות את מהלך ההיסטוריה, עם השלכות כבדות משקל על החברה העולמית, על יהודי העולם ועל החברה הישראלית.

מה צפוי לאוכלוסייה בין הים התיכון לנהר הירדן?

וכעת, עם המבט לעתיד נפנה תחילה למאזן הדמוגרפי בין יהודים לפלסטינים בכל האזור שבין הים התיכון לנהר הירדן, או במילים אחרות כל שטחה של ארץ ישראל (א"י) מתקופת המנדט הבריטי וכן רמת הגולן. שינויים במאזן הקיים יקבעו באופן מכריע את אופייה התרבותי, החברתי והפוליטי של מדינת ישראל (דלה־פרגולה, 2016; DellaPergola, 2021). התחזית המוצגת בתרשים 1 להלן מבוססת בחלק של מדינת ישראל על תרחישי הלמ"ס, ללא השפעה של הגירה בינלאומית. התחזיות שיוצגו מבוססות על הנחות שמרניות למדי לגבי רמות הפרייון בפלגים השונים של האוכלוסייה. ההנחה העיקרית המוצגת היא המשך המגמות הקיימות של יציבות או ירידה מתונה, שלא כבמרבית המדינות במערב שבהן הפרייון נמוך. לגבי האוכלוסייה החרדית יונחו שתי הנחות, אחת של יציבות ואחת של מיתון מסוים. ברור שבמקרה של מיתון חריף וגורף בהיקף הילודה, האוכלוסייה במציאות תהיה קטנה יותר ממה שיוצג כאן.

כפי שצוין לעיל, השפעתה של הגירה יכולה להיות משמעותית, אך קיימים אין ספור תרחישים של הגירה נכנסת או יוצאת בקנה מידה קטן עד גדול מאוד – אם מתרחשות הנסיבות המעוררות המתאימות. מובן מאליו שהיקפים שונים של הגירה עשויים לשנות את תוצאות התחזיות לכאן ולכאן, אולם אין כל אפשרות לנבא בסבירות גבוהה מה יהיו ההתפתחויות בפועל. תחזית האוכלוסייה הפלסטינית בשטחי הגדה המערבית ועזה בוצעה על ידי המחבר באופן עצמאי, בנפרד מתחזיות קיימות אחרות (DellaPergola, 2021; PCBS 2022; United Nations Department of Economic, בסיכום כולל האוכלוסייה באזור זה עתידה לגדול במהירות, הן בסך הכול והן בתוך כל אחד משני מרכיביה – מדינת ישראל והשטחים הפלסטיניים. עד שנת 2065, מספר התושבים הנוכחי של יותר מ-14

תרשים 1: שיעור היהודים מתוך כלל אוכלוסיית ישראל, הגדה המערבית ועזה, 2015–2065 – גרסאות שונות

מקור: DellaPergola, 2021

בגלל הבדלים בהרכב הגילים והיותה של האוכלוסייה הערבית צעירה יותר לעומת האוכלוסייה היהודית, שיעורי הילודה עדיין גבוהים יותר ושיעורי התמותה עדיין נמוכים יותר מאשר במגזר היהודי בכללותו.

שבטוח הוא שהמפתח לעתידה הדמוגרפי של ישראל תלוי בעיקר בדמוגרפיה של החרדים. מעין ברית קדושה נוצרת בין החלקים השונים בתוך הדמוגרפיה המשתנה של מדינת ישראל. השאלה היא אם הברית הזו תורחב גם להיבטים ולתחומים אחרים של החיים המשותפים במדינה. בכל מקרה תיווצר חברה ישראלית שונה בתכלית עד אמצע המאה ה-21 ולאחר מכן.

צמיחת מגזרי האוכלוסייה השונים בישראל והשלכותיה

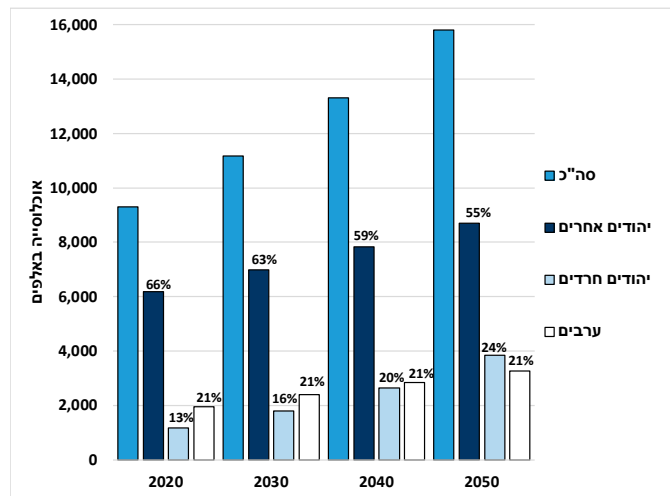
שינויי האוכלוסייה הצפויים בתוך כל שטחה של ארץ ישראל תלויים במידה רבה במה שצפוי להתרחש בתוך גבולותיה של מדינת ישראל. במבט על עתידה של ישראל, שאלה מרכזית היא אם האוכלוסייה על מגזריה או "שבטיה" השונים צפויה להתפתח לכיוונים התואמים את השאיפה להיות מדינה ריבונית עצמאית, יהודית (כלומר פתוחה לכל יהודי העולם), דמוקרטית ותחרותית. אחד מן המאפיינים החשובים של השינוי הדמוגרפי הוא קצב השינוי הבלתי אחיד והבלתי מסונכרן של מגזרי האוכלוסייה השונים, ויש לו השלכות חשובות על הסך הכול המתקבל בסוף תקופה נבחנת מסוימת (דלה-פרגולה, 2017). תחזיות אוכלוסייה ארציות של הלמ"ס הישראלית עשויות לספק חלק מהתשובה,

לפרויקט המדינה היהודית. כאמור, כל התחזיות הללו משקפות את גרסת הלמ"ס הבינונית. עם זאת וכפי שכבר צוין, אם נניח תחזית נמוכה יותר עבור המגזר היהודי החרדי, האוכלוסייה היהודית תגדל בקצב איטי יותר ומעמדה כרוב ירד בהתאם.

יש לציין שהתחזיות המוצגות כאן שונות מהערכות שפרסמנו לפני 20 שנה – אז הפער בין קצב הגידול של האוכלוסייה הערבית והיהודית היה הרבה יותר גדול (DellaPergola, 2003). אז היה צפוי שיהודים (כולל מאות אלפי לא-יהודים זכאי חוק השבות) יהפכו למיעוט בארץ ישראל, היום כבר לא. הסיבה היא שבינתיים חל מיתון, מאוחר מהצפוי אך משמעותי, ברמות הפריון של מרכיבי האוכלוסייה הערבית. בה בעת רמת הפריון של המגזר החרדי באוכלוסייה היהודית לא התמתנה, תוך תנודות קלות המשקפות את המצב השוטף של משאבי המשפחות. בשנים האחרונות חלה התכנסות של ממש ברמות הפריון בין רוב מרכיבי האוכלוסייה היהודית והערבית, עם חריגה של נשים בדואיות בדרום הארץ ושל המגזר החרדי, וחלק מהמשפחות היהודיות ביהודה ושומרון. עם זאת, בגלל הבדלים בהרכב הגילים והיותה של האוכלוסייה הערבית צעירה יותר לעומת האוכלוסייה היהודית, שיעורי הילודה עדיין גבוהים יותר ושיעורי התמותה עדיין נמוכים יותר מאשר במגזר היהודי בכללותו. אי לכך הריבוי הטבעי של הערבים גבוה יותר, אפילו אם אין הבדלים ברמת הפריון. פערים אלה אמורים להתמתן במשך עשרות השנים באות.

על פי כל תרחיש, להשפעת המגמות הדמוגרפיות השוטפות והצפויות תהיה חשיבות מכרעת עבור האופי התרבותי, הכלכלי והפוליטי, ובייחוד עבור האיזון הדתי-לאומי הדו-צדדי במכלול הגיאופוליטי של ישראל והרשות הפלסטינית. ההשפעות הצפויות של הדמוגרפיה מחייבות את ההנהגה הישראלית להקדיש תשומת לב רבה להיבט האסטרטגי ולתכנון האופרטיבי. העובדה החדשה המתגלה מהערכות אלה היא תלות האוכלוסייה היהודית בכלל בקצב הצמיחה של המגזר החרדי בתוכה, כאשר שוב, עלייה או ירידה משמעותיות בגודלו של מגזר זה יכולה לשנות את התמונה לכאן או לכאן. אם המגזר החרדי יגדל במידה פחותה, יצטמצם שיעור הגידול של כלל האוכלוסייה היהודית ושיעור האוכלוסייה הערבית יגדל בהתאם. מנגד, משקל מוגבר של החרדים יכול לאפשר שמירה על המאזן הדמוגרפי הנוכחי, אך הדבר מעורר שאלות אחרות: באיזו מידה בני המגזר יצליחו להשתלב בצורה טובה יותר בכלכלה ולשפר את תנאיהם על ידי השגת עצמאות כלכלית רבה יותר ופחות עוני ותלות בסבסוד ציבורי? האם זה יביא למצב של משפחות השומרות על מסורת, אך הן קטנות יותר מהנוכחיות? מה

תרשים 2: תחזיות אוכלוסייה לפי קבוצות אתניות־דתיות גדולות, ישראל 2020–2050

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

המתקיימים בוודאות בתוך המגזר הדתי בכללותו (Keysar & DellaPergola, 2019).

האוכלוסייה הכוללת החזויה במדינת ישראל (בלי הגדה המערבית ועזה) צפויה לגדול מיותר מתשעה מיליון בני אדם ב־2020 לקרוב ל־16 מיליון ב־2050. צפויה ירידה בקצב גידול האוכלוסייה השנתי, מ־2% בראשית התקופה לקצת יותר מ־1.5% בסוף התקופה. מה שצפוי להשתנות באופן ניכר הוא השיעור היחסי של שלושת מגזרי האוכלוסייה העיקריים, המשקף הבדלים בשיעורי הצמיחה של כל אחד מהם. לגבי מדינת ישראל ב־2020 – כשני שלישים מכלל האוכלוסייה היו יהודים לא־חרדים ואחרים, 21% ערבים ו־13% יהודים חרדים. בין 2040 ל־2045 צפוי מספרם וחלקם של החרדים לעלות על זה של ערביי ישראל, תוך צמצום הדרגתי של הרוב היהודי הלא־חרדי. בשנת 2050 צפויים היהודים הלא־חרדים להיות כ־55% מכלל אוכלוסיית ישראל (כאמור, ללא הגדה המערבית ועזה), 24% יהיו יהודים חרדים ו־21% ערבים.

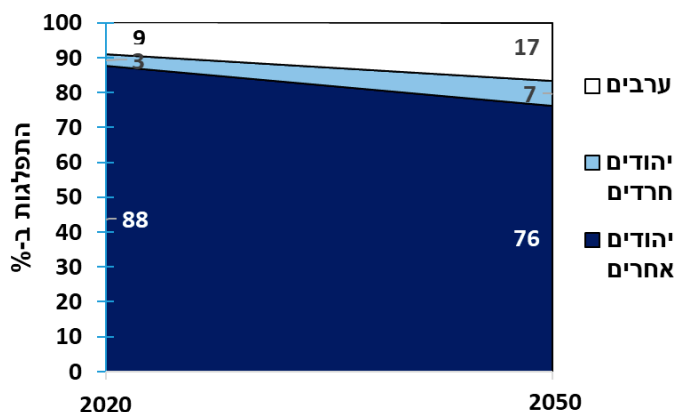
מעבר לצפי של שינוי דמוגרפי כללי, חיוני לראות כיצד השינויים הצפויים עשויים להשפיע על קבוצות גיל ספציפיות הקובעות בפועל את פרופיל הצרכים החברתיים, את סוג והיקף השירותים הנחוצים כדי לספק צרכים אלה ואת מדיניות ההשקעות הנחוצות כדי להקים ולנהל שירותים אלה. בהמשך נתמקד בארבע קבוצות גיל שונות של ישראלים, בסדר יורד: בני 65 ומעלה, בני 20 עד 64, בני 18–19 ובני פחות מ־18.

תרשים 3 מציג את השינויים המבניים הצפויים בין 2020 ל־2050 בקרב אוכלוסיית בני 65 ומעלה. מספרם ב־2020 היה 1,135,700 והוא צפוי לגדול ל־2,423,100 ב־2050 – תוספת של כ־1.3 מיליון או 113% (כלומר יותר מכפליים). תהליך ההזדקנות מתקיים באופן טבעי בכל אוכלוסייה, ושני היבטים לו. האחד, יחסית לכלל האוכלוסייה הוא משקף בדרך כלל את הצמצום ההדרגתי בשיעורי הילודה, ועקב כך את הצמצום בשיעור הילדים מתוך כלל האוכלוסייה. מכאן שהחלק היחסי של קבוצות הגיל המבוגר חייב לגדול. ההיבט השני נוגע לגידול המוחלט במספר הקשישים, וברוב הארצות הדבר משקף את השיפור התמידי בתוחלת החיים בכל הגילים, לרבות המבוגרים ביותר. בעקבות הגידול במספר הקשישים, אך גם בחלק היחסי של קבוצת המבוגרים ביותר מתוך כל בני 65 ומעלה, במשך הזמן גדלים מאוד כל הצרכים הקשורים לטיפול רפואי, לאשפוז ולשירותי רווחה. גוברת גם התלות הכלכלית של הקשישים במערך התמיכות הקיים במגזר הפרטי ובמגזר הציבורי. החלק המבוגר ביותר של הרכב הגילים כולל ציבור גדול של גמלאים, אם כי במשך הזמן גוברת הנטייה לעבוד מעבר לגיל

המשתרעת על פני 30 השנים שבין 2020 ל־2050 (ראו תרשים 2). יצוין כי התחזית המוצגת כאן היא התחזית המלאה האחרונה הקיימת, והלמ"ס שוקדת כעת על הכנת תחזית חדשה ומעודכנת. בעוד אין צפי לשינוי קיצוני בגורמי השינוי הדמוגרפי האמורים לפעול בשנים הבאות, אירועים פתאומיים ובלתי צפויים כגון קריסה של מדינות ואיתה נדידות עמים דרמטיות עשויים בהחלט להשפיע לטווח ארוך. גם אירוע כמגפת הקורונה יכול להשפיע בשל שינויים מצטברים בהרכב האוכלוסייה. לאירוע מלחמתי כמו חרבות ברזל יכולות להיות השפעות שונות לחלוטין על הגירה.

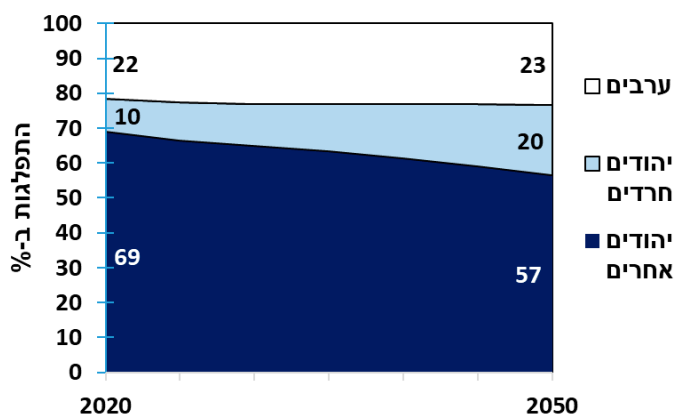
בתחזית הנוכחית מחולקת אוכלוסיית ישראל לשלושה מרכיבים עיקריים: ערבים, יהודים חרדים ויהודים אחרים, כאשר האחרונים מכילים את כל הטווח שבין חילונים לדתיים־לאומיים, וכן את אותם בני המגזר היהודי המורחב שאינם מוכרים כיהודים בישראל לפי ההלכה על ידי הרבנות הראשית ומשרד הפנים (ועקב כך, על ידי הלמ"ס עצמה). טיפולוגיה כזו גולמית למדי, אולם היא מתקבלת על הדעת לצרכים ניתוחיים ראשוניים בהתחשב בשוני הבולט של כל קבוצה לעומת שתי האחרות מבחינת הדת ודתיות, דפוסי החיים, ריכוזי מגורים, מאפיינים חברתיים־כלכליים (בעיקר שיעור ההשתתפות בכוח העבודה), דפוסי נישואים ופריון ועמדות פוליטיות, לרבות כלפי פלורליזם תרבותי ומשטר דמוקרטי במדינה. הטיפולוגיה המוצגת אינה צופה מעברים משמעותיים של אנשים ממגזר למגזר. הבסיס לכך הוא קשיחות הגבולות החברתיים בין מגזרים אלה. ניתוח אמפירי רב־דורי פנים־יהודי מצביע על עמידות איתנה של המגזר החרדי מול תהליכי חילון,

תרשים 3: הרכב האוכלוסייה לפי קבוצות אתניות-דתיות עיקריות, בני 65 ומעלה, ישראל 2020-2050

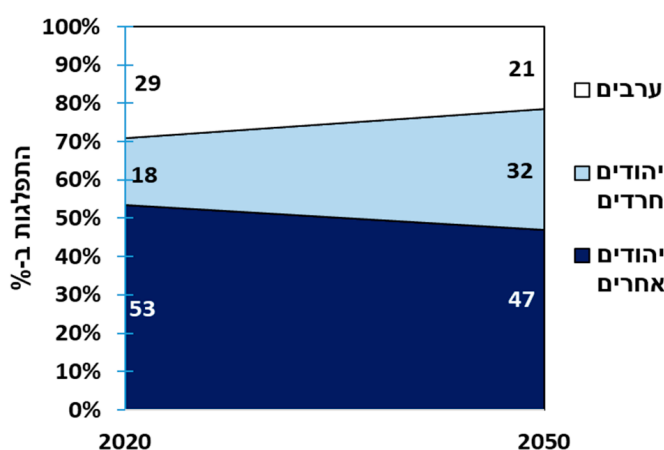
מקור: למ"ס, עיבוד המחבר

תרשים 4: הרכב האוכלוסייה לפי קבוצות אתניות-דתיות עיקריות, בני 20-64, ישראל 2020-2050

מקור: למ"ס, עיבוד המחבר

תרשים 5: הרכב האוכלוסייה לפי קבוצות אתניות-דתיות עיקריות, בני 18-19, ישראל 2020-2050

מקור: למ"ס, עיבוד המחבר

הפרישה הרשמי במגזרים מסוימים, בדרך כלל בעלי השכלה גבוהה. שינויים בגיל הפרישה יכולים להשפיע על תפקודם של בני גיל מבוגר, אך בשלב זה לא על חלוקתם לפי קבוצות זיקה של דת ולאום.

מדינת ישראל נחשבת למדינה בעלת הרכב אוכלוסייה צעיר יחסית למדינות מפותחות אחרות, עקב שיעורי הפרייה הגבוהים בעבר וגם בהווה. ואולם כאמור, תהליך ההזדקנות יביא ליותר מאשר הכפלה במספר בני 65 ומעלה עד שנת 2050. בהרכב הפנימי של קבוצת גיל זו בישראל יש משקל דומיננטי למגזר היהודי הלא-חרדי, עם 88% מתוך כלל האוכלוסייה ב-2020, והוא יעמוד על 76% ב-2050. שיעור בני 65 ומעלה בשני המגזרים האחרים נמוך יותר – 9% ערבים ו-3% חרדים ב-2020, והוא אמור לגדול במהירות ל-17% ערבים ו-7% חרדים עד 2050. במילים אחרות – יוכפל משקלם היחסי של שני המגזרים הקטנים יותר, הערבים והחרדים, ב-30 השנים הבאות, אך הם יישארו מיעוט. תרשים 4 מציג התמורות הצפויות בהרכב קבוצת הגיל 20-64. קבוצה זו מייצגת את עמוד השדרה העיקרי של המשפחות העובדות, המרוויחות והצורכות, ואשר יש לספק להן פתרונות תעסוקה, דיור ושירותים אחרים הולמים. מספרם ב-2020 היה 4,799,300 והוא צפוי לגדול ל-7,728,500 ב-2050 – תוספת של יותר מ-2.9 מיליון בני אדם או 61%.

משקלו הדומיננטי של המגזר היהודי הלא-חרדי בקבוצת גיל זו צפוי להתכווץ מ-69% מכלל האוכלוסייה ב-2020 ל-57% ב-2050 – עדיין רוב מוחלט מכלל האנשים בגיל העבודה. המבוגרים הערבים בגיל העבודה צפויים לשמור על נתח יציב יחסית מכלל האוכלוסייה ושיעורם יעלה מ-22% ב-2020 ל-23% ב-2050. לעומת זאת צפויה התרחבות משמעותית במספר בני 20-64 בקרב המגזר החרדי, שחלקו באוכלוסייה יוכפל מ-10% ב-2020 ל-20% בשנת 2050. בחישוב מחדש כחלק מהאוכלוסייה היהודית בלבד היו 87% לא-חרדים ב-2020 מול 13% חרדים, והיחס ישתנה ל-74% מול 26% ב-2050.

תרשים 5 מציג את הרכב קבוצת בני 18-19, שהם היעד העיקרי לגיוס לכוחות הביטחון. מספרם ב-2020 היה 284,500 והוא צפוי לגדול ל-481,500 ב-2050 – תוספת של קרוב ל-200,000 בני אדם או 69%. אומנם קיימות מגבלות גדולות באשר להיקף הגיוס בפועל בישראל, מטעמי מגדר ומגזר אוכלוסייה, איגיוס של מגזרים מסוימים ופטור למגזרים אחרים, אך בכל זאת יש עניין להשוות את הנתונים הצפויים בשני המועדים. בשנת 2020 היו 53% (כלומר קצת יותר ממחצית) מקבוצת גיל זו יהודים לא-חרדים, 18% יהודים חרדים

רוב מכלל הילדים היהודים, אבל לא מכלל אוכלוסיית הילדים והמתבגרים מתחת לגיל 18 בישראל.

ההשלכות של השינויים החזויים הללו מתבהרות ביתר חדות בתרשים 7 להלן, שבו מיוצגות רק **תוספות האוכלוסייה הצפויות בין 2020 ל-2050** עבור כל קבוצת גיל נתונה וכל מגזר באוכלוסייה. בקרב קבוצת הגיל 0-17, הגידול הצפוי ב-2050 לעומת 2020 מסתכם ביותר משני מיליון ילדים ובני נוער, מתוכם 10% צפויים לבוא מהמגזר הערבי, 26% מהמגזר היהודי-לא-חרדי ו-64% מהמגזר החרדי. במילים אחרות, קרוב לשני שלישים מכלל הגידול הצפוי באוכלוסיית הגיל הרך ובגיל בית ספר בישראל צפויים להיות צעירים חרדים. יש לכך השלכות מרחיקות לכת על תכנון מערכת החינוך הארצית – הציבורית והפרטית, הכשרת המורים, בינוי ותשתיות פיזיות אחרות והיבטים נוספים של הקצאת משאבי המדינה למגזרים השונים.

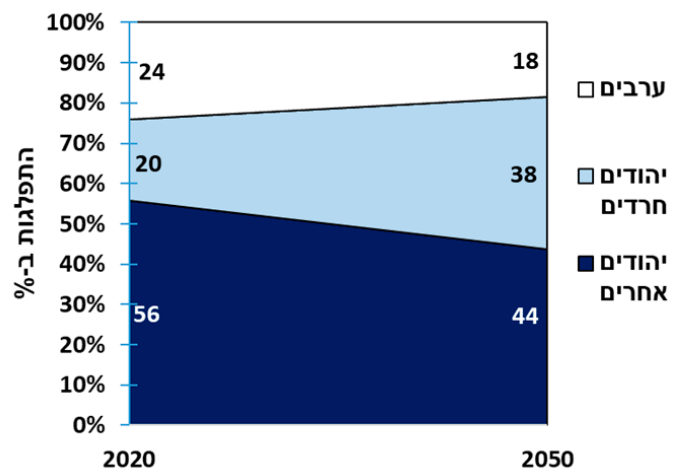
לגבי קבוצת המתגייסים הפוטנציאליים לצה"ל בני 18-19, בין 2020 ל-2050 אמורים לבוא 38% מהתוספת של כ-200,000 צעירים מהמגזר היהודי-לא-חרדי, 51% מהמגזר החרדי ו-11% מהמגזר הערבי. אם נצמצם את התפלגות התוספת לאוכלוסייה היהודית בלבד, 43% ממנה יהיו לא-חרדים ו-57% יהיו חרדים. במילים אחרות, אם נלך בעקבת האמירה המושמעת לאחרונה: "50% לצבא ו-50% לתורה", יהיה צורך **להגדיל במידה ניכרת את היקף גיוס החרדים** כדי לעמוד במכסה זו (שעל ערכה הסגולי מותר להתווכח).

לגבי קבוצת הגיל 20-64, כאמור – עמוד השדרה של כוח העבודה העתידי, צפוי גידול של קרוב לשלושה מיליון בני אדם בין 2020 ל-2050, מתוכם 36% צפויים להיות יהודים לא-חרדים, 38% חרדים ו-26% ערבים. מעבר לשינוי המבני שצוין לפי מגזרים, משמעות הנתונים נעוצה בנטיית השונות להיכנס לכוח העבודה בקרב השייכים לכל אחת מקבוצות אוכלוסייה אלה, ויש לשים לב להבדלים הגדולים הקיימים בין המגזרים בתוך כל מגזר. פירוש הנתונים הוא ש-64% מתוספת האוכלוסייה שתהיה בגיל העבודה בשנת 2050 תגיע ממגזרי אוכלוסייה עם השתתפות נמוכה בכוח העבודה – שכיום הם בעיקר גברים חרדים ונשים ערביות. במילים אחרות, חלקם בכלל האוכלוסייה של הנוטים לצאת לעבודה עתיד להצטמצם באופן ניכר, תוך שהוא גורר השלכות שליליות על הפריון הכלכלי של החברה הישראלית כולה. תרחיש חלופי ייתכן רק אם ישתנו ההרגלים החברתיים-כלכליים של מגזרי האוכלוסייה השונים, כלומר כניסה רבה יותר לכוח העבודה בקרב המגזר הערבי והחרדי – מה שעשוי לסייע בשימור דפוסי התעסוקה העתידיים ברמה דומה יותר לזו הנוכחית.

ו-29% ערבים. ב-2050 ההתפלגות תשתנה בין 47% (כלומר פחות ממחצית) יהודים לא-חרדים, 32% יהודים חרדים ו-21% ערבים. בחישוב מחדש כחלק מהאוכלוסייה היהודית בלבד, ב-2020 היו 75% יהודים לא-חרדים ו-25% יהודים חרדים. ב-2050 אמורים 59% מהיהודים בני הגיוס הפוטנציאליים להיות לא-חרדים ו-41% חרדים.

חלקם של החרדים עתיד לגדול מ-20% ל-38% מכלל הילדים, וחלקם של הערבים בקרב ילדים ובני נוער עתיד לרדת מ-24% בשנת 2020 ל-18% בשנת 2050.

תרשים 6: הרכב האוכלוסייה לפי קבוצות אתניות-דתיות עיקריות, בני 0-17, ישראל 2020-2050

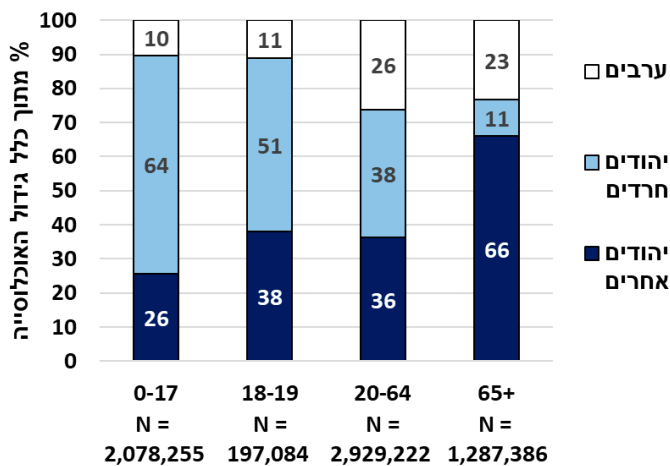

מקור: למ"ס, עיבוד המחבר

תרשים 6 חוזר על השוואה דומה לגבי קבוצת בני 0 עד 17, כלומר הילדים והמתבגרים הנזקקים לשירותים לגיל הרך ולמערכת החינוך. מספרם ב-2020 היה 3,092,000 והוא צפוי לגדול ל-5,170,300 ב-2050 – תוספת של קרוב ל-2.1 מיליון בני אדם או 67%.

בקרב האוכלוסייה הישראלית ההולכת וגדלה, שיעור הילדים והמתבגרים היהודים הלא-חרדים היה 56% מהכלל בשנת 2020, והוא צפוי להתכווץ ל-44% בשנת 2050. חלקם של החרדים עתיד לגדול מ-20% ל-38% מכלל הילדים, וחלקם של הערבים בקרב ילדים ובני נוער עתיד לרדת מ-24% בשנת 2020 ל-18% בשנת 2050. יחסית לאוכלוסייה היהודית בלבד, לפי תחזית זו, שיעור הילדים היהודים הלא-חרדים עשוי לרדת מ-74% ב-2020 ל-54% ב-2050, ושיעור הילדים החרדים אמור לעלות מ-26% ל-46% מתוך כלל הילדים היהודים. במילים אחרות, ילדים יהודים לא-חרדים עדיין יהיו

תרשים 7: התפלגות תוספות אוכלוסייה צפויות, לפי קבוצות אתנו־דתיות עיקריות וגיל, ישראל 2050–2020

מקור: למ"ס, עיבוד המחבר

להקדיש תשומת לב מוגברת לארצות הברית. כל ניסיונות העבר לחזות את עתידה של האוכלוסייה היהודית בארצות הברית ניבאו את סיום הצמיחה ולאחר מכן ירידה הדרגתית איטית. חוקרים שונים קבעו את נקודות התפנית הצפויות בתאריכים שונים בין 1990 ל-2023 (DellaPergola, 2013; DellaPergola & Rebhun, 1998-99; DellaPergola et al., 2000; Goujon et al., 2012; Klaff, 1998; Pew Research Center 2015a; Pinker 2021; Rebhun et al., 1999; Schmelz, 1981). הסכמה רחבה כזו לגבי כיוון התהליך (אם כי לא על העיתוי המדויק שלו) משקפת את ההזדקנות הבולטת של האוכלוסייה האמריקאית המזוהה כיהודית בעקבות עשרות שנים של פריון נמוך, והצלחה חלקית בלבד בשילוב חלק גדול מכלל הילדים שנולדו מנישואים בין יהודים ללא־יהודים במסגרת קהילתית יהודית, אף כי חלק זה גדל עם הזמן. ההזדקנות מביאה לשיעורי תמותה גבוהים, שבסופו של דבר מקזזים את שיעורי הילודה היהודית. הדחייה ההדרגתית של סיום הצמיחה הצפוי משקפת אולי את התארכות הדורות כתוצאה מהגיל הממוצע הגבוה יותר של אימהות בעת הולדת ילדיהן, את העלייה המתמדת בחלקם של האורתודוקסים בקרב הדור הצעיר וגם הגמשה מסוימת בהכללת אנשים ממוצא יהודי בקולקטיב אף שאינם רואים את עצמם חלק ממנו, אלא חסרי דת או בעלי זהות פרטנית אחרת. יחד עם הירידה הצפויה בגודל אוכלוסייה היהודית, בטווח הארוך שיעור האורתודוקסים צפוי לעלות באופן משמעותי בארצות הברית וגם באזורים אחרים ברחבי התפוצות. אם תהליך זה יימשך או אף יתעצם, המגמה המתמשכת עשרות שנים של ירידה במספר היהודים

לבסוף, לגבי החלק של בני 65 ומעלה, מתוך תוספת צפויה של יותר ממיליון ורבע בני אדם בגילים אלה, 66% יבואו מהמגזר היהודי הלא־חרדי, 11% מהמגזר החרדי ו-23% מהמגזר הערבי. בהקשר זה חשוב להדגיש שוב שהטיפול בגיל המבוגר אינו רק עניין של משאבים ומבנים אלא מחייב גם הבנה ורגישות כלפי הפן התרבותי של המגע בין המטפלים למטופלים. על כן נדרשת הכשרה מתאימה של כוח אדם מקצועי שיופקד על ציבור שכאמור אינו הומוגני מבחינת צרכיו ותפיסותיו.

לסיכום פרק זה, משמעות האומדנים החזויים הללו אינה נעוצה רק בהשוואת מבנה החברה הישראלית בתאריך ההתחלתי ובתאריך הסופי של התחזית. הדבר המשמעותי במידה רבה יותר הוא שהרכב המקורות לגידול האוכלוסייה במהלך שלושת העשורים הבאים נראה שונה באופן קיצוני מן המבנה הקיים של החברה הישראלית הנוכחית. השוני הוא לא רק עניין של תגיתאורי אלא כרוך בתמורות דרסטיות במהות התפקודית של קבוצות הגיל השונות, בהתאם לאופי השונה של מגזרי האוכלוסייה השונים, ועקב כך של החברה הישראלית כולה.

מבט מחוץ לקופסה: שינויים בדפוסי הקשר בין ישראל לתפוצות

הסוגיות המורכבות של הרכב האוכלוסייה שפורטו בנוגע לעתידה של ישראל אינן יכולות לטשטש את העובדה שישראל היא המרכיב הצומח היחידי של יהדות העולם, עם יוצאים מן הכלל בודדים. בשל כך, כפי שכבר צוין, שיעור היהודים בישראל מתוך כלל יהודי העולם גדל ללא הרף מ-5% בשנת 1945 ל-45% ב-2023. בקצב השינוי הנוכחי ישראל מגדילה את חלקה בכלל האוכלוסייה היהודית בעולם בכחצי אחוז בכל שנה. המשמעות היא שעד אמצע שנות ה-30 של המאה ה-21 עשוי חלקה של ישראל להוות כמחצית מאוכלוסיית יהודי העולם, ובהמשך את הרוב. הערכות אלו תלויות מטבע הדברים בהגדרות של גבולות הקולקטיב היהודי. הגישה של **הליבה היהודית** שאומצה כאן (DellaPergola, 2023) מתייחסת לקולקטיב שניתן להשוות אותו בין מדינות ותרבויות קהילתיות יהודיות שונות ברחבי תבל, בניגוד לקריטריונים מגבילים ביותר או מרחיבים ביותר של הגדרה, המקובלים במקומות שונים בעולם או בפלג זה או אחר של הקולקטיב היהודי.

מחוץ לישראל, תחזיות האוכלוסייה היהודית מצביעות בעקביות על התכווצות מספרית ברוב המדינות. הקהילות היהודיות המושכות ביותר נמצאות במדינות דמוקרטיות דוברות אנגלית, שהן אמידות יותר ומתירות מידה רבה יותר של רב־תרבותיות. בהקשר זה יש

את פרופיל האוכלוסייה בארצות הברית, בייחוד לאחר הרפורמות בחוקי ההגירה של שנות ה־60, שאפשרו עלייה חברתית של נתחים גדולים יותר של קבוצות מהגרים וצאצאי מהגרים שאינם לבנים. תחזיות האוכלוסייה מנבאות שבין 2050 ל־2060 לבנים שאינם היספנים יהפכו למיעוט בכלל אוכלוסיית ארצות הברית (Vespa et al., 2020).

ארצות הברית עתידה להפוך לחברה היספנית או לא־לבנה בעיקרה, עם קהילה יהודית קטנה יותר ואורתודוקסית יותר. זהו תרחיש חדשני עם השלכות פוטנציאליות מרחיקות לכת, כגון ירידת ברגישות של ארצות הברית לצרכים התרבותיים והרגשיים של הקהילה היהודית, לרבות לגבי התמיכה במדינת ישראל, או אף עוינות כלפי היהודים בשל היותם מזוהים עם המגזר הלבן הפחות אהוד. לעומת מודל העבר, שבו יהודים רובם ממוצא אירופאי שוחרי מודרניזציה השתלבו בקלות ולפעמים אף נעלמו בתוך הזרם המרכזי האמריקאי הלבן, עולה כיום מודל אחר. בעתיד, רמת הקרבה והאוסמוזה, התקשורת, האמפתיה ההדדית ואפילו הידע וחילופי התרבות בין היהודים והחברה האמריקאית בכללותה עשויה להיות שונה בתכלית. המרחק באשר לזיכרונות ההיסטוריים ולרגישויות הפוליטיות בין יהודים ללא־יהודים עשוי לגדול באופן ניכר.

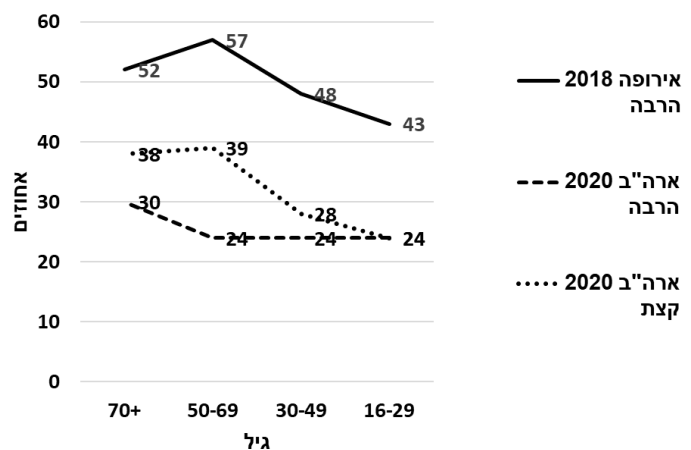
מרכיב חשוב ספציפי שעלול להיות מושפע מהשינויים הדמוגרפיים הצפויים הוא היקף קשרי הגומלין והתמיכה ההדדית בין יהודים במקומות שונים בעולם, ובפרט בין שני הריכוזים הגדולים בארצות הברית ובאירופה. מרכזיותה של ישראל בתפיסות וברגשות של יהדות התפוצות התגלתה לאחר 1948 כמרכיב מרכזי ומחזק בזהות היהודית, אך נראה כי השחיקה הניכרת בקרב הדור הצעיר מובילה לגישות ולמשמעויות שונות בהקשר זה (ראו תרשים 8).

על פי סקר Pew לשנת 2020 (Pew Research Center, 2021), חלקם של יהודי ארצות הברית שחשים כי ישראל ממלאת תפקיד חיוני או לפחות תפקיד מסוים בזהותם היהודית ירד מ־68% בקרב בני 70 ומעלה ל־48% (כלומר פחות ממחצית) בקרב צעירים מתחת לגיל 30. השיעור מבין אלו שחשו קשר חיוני היה 30% בקרב בני 70 ומעלה, והתייצב על 24% מתחת לגיל 70. באירופה, על פי סקר FRA משנת 2018 (DellaPergola & Staetsky, 2022), שיעור היהודים שהרגישו קשר חזק עם ישראל היה גבוה למדי. חלקם של אלה שחשו קשר חיוני הצטמצם קצת אצל הצעירים יותר, אבל באירופה אלה היו כמעט פי שניים לעומת אלה שבארצות הברית. זה עשוי לרמוז על צמצום באמפתיה ובתמיכה בישראל בקרב יהודי התפוצות. מצד שני, העלייה הצפויה בשיעור

בתפוצות עשויה להתהפך, אם כי מתוך אוכלוסייה מוקטנת בהרבה. תמורות אלה במבנה האוכלוסייה היהודית כרוכות גם בעליית זיקות שמרניות יותר בציבור היהודי כלפי הפוליטיקה הכללית של מדינות מגוריהם וגם בגידול מזערי במספר העולים לישראל, שהוא נמוך בדרך כלל.

השתלבותם החברתית־כלכלית והתרבותית של היהודים הייתה מוצלחת מאוד בהקשר החברתי הרחב, אך גם שיעורי ההתבוללות התרבותית שלהם היו בין הגבוהים.

תרשים 8: שיעור היהודים המדווחים על קרבה רגשית לישראל, האיחוד האירופי 2018 וארצות הברית 2020

מקור: Pew Research Center, 2021; DellaPergola & Staetsky, 2022.

לגבי ההקשר המשתנה של יהדות ארצות הברית, התרגלו זמן רב לפרדיגמה של אמריקה לבנה בעיקרה, המארכת מערך נרחב של מיעוטים היספנים, אסייתים ואפרו־אמריקאים, שדרך נתיבי נייודות חברתית נטמעים בזרם המרכזי הלבן־אנגלוסקסי־פרוטסטנטי (WASP) (Alba & Nee, 2003). תהליך זה היה לעיתים איטי ולא חף מעימותים וקשיים. יהודים בארצות הברית חוו את אחד הסיפורים המוצלחים ביותר, שהתחיל נמוך מאוד בסולם הקבוצות האתניות, הדתיות והחברתיות, וסיים קרוב לפסגה (Chiswick, 2020). לאחרונה כמה מיעוטים אחרים, בעיקר אסייתים, עלו למקום המוביל בתחרות על ההישגים הגבוהים ביותר בתחומי החינוך או ההכנסה. השתלבותם החברתית־כלכלית והתרבותית של היהודים הייתה מוצלחת מאוד בהקשר החברתי הרחב, אך גם שיעורי ההתבוללות התרבותית שלהם היו בין הגבוהים. הדינמיקה של קליטת הגירה בקנה מידה גדול המלווה ברמות פריון דיפרנציאליות שינתה עמוקות

רוב העם היהודי העולמי יחיה בישראל – לפחות על פי הגדרה של 'מיהו יהודי', המזוהה בקלות והמקובלת על ידי רוב הציבור היהודי בארץ ובחו"ל. האוכלוסייה היהודית ברוב המדינות מחוץ לישראל מצטמקת ומזדקנת לאט, למעט יוצאי דופן בודדים כגון הממלכה המאוחדת, שם יש אוכלוסייה הולכת וגדלה של יהודים חרדים שצמיחתה מהירה, או קנדה, אוסטרליה ואולי גם גרמניה, שעדיין יכולות למשוך מספיק מהגרים יהודים. ישנם סימנים – בפרט בארצות הברית – להתרחקות מתחושה של עמיות משותפת, כולל זיקה נחלשת מאוד אצל צעירים כלפי ישראל בתפקיד של אחד מעמודי התווך של החוויה היהודית בת זמננו. המשך גידול האוכלוסייה המהיר בישראל צפוי להתקיים בהובלת חלק גדל והולך של יהודים חרדים, מה שמעורר תהיות לגבי שאלת האיזון החברתי-כלכלי, ההסכמה על ערכי יסוד משותפים וגם צמיחת העוני במדינה. בולטת מאוד סוגיית היכולת לשמר מידה מספקת של סולידריות פנימית בחברה הישראלית לנוכח תחושת הניכור המתחזקת, ולעיתים אף בשל העוינות השוררת בין הקצוות המנוגדים של הדתיים ביותר והחילונים ביותר (Pew Research Center, 2016). בעקבות קצב גידול האוכלוסין, הגבוה בישראל יותר מבכל מדינה מפותחת אחרת, נשמעים יותר ויותר קולות המתריעים נגד אוכלוסייה גדולה וצפופה מדי במדינה (Tal, 2016). גידול האוכלוסייה על פני שטחה הקטן של ישראל אכן משקף תנופה רבת עוצמה שקשה לעצור אותה. בחשיבה פרדוקסלית, הדרכים להאט קצב הצמיחה הן לכאורה הפחתת שיעור הילודה או העלאת שיעור התמותה, או עצירת ההגירה הנכנסת והגברת ההגירה היוצאת. סין, לדוגמה, הפעילה כללים דרקוניים לצמצום מספר הלידות, אך לאור ההשלכות הקשות על הרכב הגילים המעוות שלה היא תמכה לבסוף בשיעור ילודה גבוה יותר. בישראל, הנסיבות שיובילו לדחייה או לביטול של לידות מתוכננות יכולות לשקף בעיקר משבר כלכלי עמוק או משבר זהות ואמון ודמורליזציה כללית, כפי שקורה בפועל בחלק ממדינות אירופה שבהן שיעור הפרייון נמוך מאוד. עם זאת ניתן להניח שבישראל המגזרים האורתודוקסיים והחרדיים יהיו נתונים פחות לשינויים היפותטיים כאלה, ולכן הפחתת שיעור הילודה – אם תהיה – לא תהיה אחידה ותשפיע בהתאם רק על השכבות החילוניות של האוכלוסייה העתידית.

במדע בדיוני נתקלים בניסיונות להעלות את התמותה, כולל פיתוח מנגנוני רגולציה בלתי שווים לכול. באופן דומה אפשר לסבסד ולעודד תנועות התנגדות לחיסונים נגד מגפות דוגמת הקורונה, או להפסיק לממן את מערכת הבריאות הישראלית המצוינת, הנלחמת

הדתיים יותר בקרב יהודי ארצות הברית, כאשר תהליך דומה צפוי להתרחש גם בישראל, עשויה ליצור מגמה טרנסלאומית של הבנה הדדית בין אלה שיישארו יהודים עד אז, כאן ושם.

לבסוף, חשוב להדגיש את ההשפעות האפשריות של ערכים פוליטיים במערכת היחסים בין יהודי התפוצות – ובייחוד יהודי ארצות הברית – לבין מדינת ישראל. בישראל קיים זה שנים רבות איזון מסוים בין המחנה הפרוגרסיבי לשמרני, החלוקים ביניהם בנושאים מרכזיים כגון חוק ומשפט, זכויות הפרט ודת ומדינה, אך תוך חילופי שלטון תכופים ביניהם, אולם בארצות הברית וגם במדינות אחרות רוב מובהק של הציבור היהודי נוטה לאוריינטציה ליברלית. כל עוד הצליחה ישראל לקיים מערכת פוליטית פנימית המסוגלת לשדר נאורות לקהלים יהודיים בעלי אוריינטציות פוליטיות שונות בחו"ל, קהלים אלה יכלו לראות בישראל מרכז התייחסות חשוב, למרות דעותיהם הפוליטיות השונות. תפנית פוליטית חדשה של ישראל לכיוון השמרני – כמו זו שהתרחשה בישראל ב־2023 – עלולה לגרום לאכזבה ולהתנכרות עד כדי ניתוק מוחלט של קהלים יהודיים גדולים בתפוצות הנוטים לכיוון הליברלי. הראיות לכך מתחילות להצטבר במדינות בעלות משקל בתפוצות, כאשר רוב גדול של הציבור היהודי הביע דעה שלילית כלפי ההנהגה הפוליטית הישראלית (Boyd & Lessof, 2023; Brym, 2023). ניסיונות הרפורמה המשפטית וגם התנכרות הממסד הרבני בישראל כלפי התנועה הרפורמית והתנועה הקונסרבטיבית הגדולות בארצות הברית פוגעים בפרדיגמה המסורתית של שותפות גורל, שאפיינה את יחסי ישראל־תפוצות בדורות האחרונים. הפער הנוצר עלול להשפיע לרעה על התמיכה הרגשית והכלכלית וגם על הנכונות לעלייה וקליטה בישראל. הפחתת המתחים האידיאולוגיים הפנימיים בישראל עקב מלחמת חרבות הברזל עשויה להשפיע לטובה על תחושת הסולידריות של יהודי ארצות הברית עם מדינת ישראל.

דיון ומסקנות

הממצאים הפרוספקטיביים שנסקרו במאמר זה בראש ובראשונה מושכים קדימה את מה שכבר ידוע על המצב הנוכחי, בעקבות מגמות ארוכות טווח בעבר. עם זאת, המשכיות בדפוסי ההתפתחות הדמוגרפית שאליהם הורגלנו בדורות האחרונים עשויה לחולל מספר תפניות דרמטיות לעומת העבר, בתוך המרחב הישראלי ולגבי קשרי הגומלין בין מדינת ישראל ויהודי התפוצות.

היבט אחד הוא המשקל ההולך ועולה של ישראל בדמוגרפיה היהודית העולמית, גם אם ככל הנראה

אוכלוסייה אלה נותרו עד כה בשולי היצירה הכלכלית והמאמץ הביטחוני. אחד מיסודות הבעיה הזו הוא המשך קיומם של ארבעה זרמי חינוך נפרדים במימון ממלכתי במדינת ישראל. אלה משמשים מנגנון הנצחה של נורמות מוסריות וחברתיות שונות, אתוס לאומי שונה, רמות הכשרה שונות, הכוונה לתעסוקה כלכלית ומעל הכול – מניצני חשדנות ועד שנאה של בוגרי הזרם האחד כלפי בוגרי משנהו. ללא פתרון מוסכם של לימודי ליבה, תוך מתן חופש ביטוי מרבי לכל בית ספר לגבי דרכו האידיאולוגית, המושג 'מדינה' מתרוקן מתוכנו ומערכת החינוך משמשת כלי להנצחת הפערים בין שכבות האוכלוסייה השונות ולהגדלתם.

לעומת זאת חינוכי לקיים מידה של דיאלוג אזרחי בין מגזרי האוכלוסייה השונים, תוך טיפוח מכנים משותפים, צמצום פערים חברתיים-כלכליים, עידוד המעורבות והדאגה לצרכים של כולם והקפדה שכולם יתרמו את חלקם לפיתוח המדינה. בהקשר הספציפי של הפערים הדמוגרפיים הקיימים, משימה חשובה היא לשמר את הרכב הגילים הנוכחי בין ילדים, מבוגרים וקשישים. כעת המאזן נוח יחסית בישראל, גם כיסוד של יציבות דמוגרפית עתידית, בהשוואה למדינות מפותחות אחרות. כמו כן חיוני לזכור שהתפוצה היהודית – שהיא גורם סמוי ולפעמים שותף לפיתוח החברה הישראלית – אינה בנויה כתעתיק של החברה הישראלית ושל המערכת המפלגתית שלה. דיאלוג אמיתי של ישראל עם יהדות העולם חייב להפנים ולשקול את הרעיונות והמושגים המרובים של זהות ועמיות יהודית, המקובלים ואף הדומיננטיים שם.

עם זאת, האתגר הדמוגרפי המרכזי במדינת ישראל הוא לשמור על רוב יהודי ברור, בלתי מעורער, יצרני ונושא את עצמו מבחינה כלכלית בקרב כלל האוכלוסייה של מדינה בעלת גבולות מוגדרים ומוסכמים. זהו תנאי יסודי ומכריע לקיומה העתידי של ישראל כמדינת הליבה של העם היהודי, מדינה יהודית ודמוקרטית ומדינה הפועלת למען השוויון והצרכים של כל אזרחיה. אתגר זה כרוך באופן בלתי נמנע בסוגיית גבולות המדינה והכללה או אי-הכללה בתוכה של שטחים ואוכלוסיות של פלסטינים, שכלל לא מזדהים עם מדינת ישראל ואף שוללים את זכות קיומה. כפי שהדגמנו לעיל, תרחישים טריטוריאליים שונים מובילים לדגמים שונים של מדינה דו־לאומית, עם מינונים שונים מאוד של רוב ומיעוט. הניסיון ההיסטורי מוכיח שאין כל היתכנות לקיום מדינה דו־לאומית עם מרכיבים בעלי משקל דומה או נכבד ועוינים אלה לאלה על רקע של דת, לאום, אתניות ושפה. מסגרות מאוחדות כאלה התפרקו בעבר באופן בלתי נמנע ותוך אלימות וסבל רב, דוגמת ההיפרדות בין

בהצלחה נגד תחלואה ותמותה. בנושא של הגירה בינלאומית, כאמור, ההגירה מישראל מגיבה בצורה חדה וברורה למצב במשק, לרבות רמות האבטלה וההכנסה בארץ ובחו"ל, השקעות מחו"ל והסיכויים לניידות אישית לצורכי קידום מקצועי. הדרך הדמונית להגבלת גודל האוכלוסייה בארץ באמצעות הגירה יוצאת אמורה להיות דומה לזו של הפחתת ילודה, כלומר משבר כלכלי עמוק וחודר לכל שכבה. באשר לעלייה לישראל, היא כאמור מושפעת באופן קריטי מגורמים כלכליים הפועלים בעיקר בחו"ל, אך גם בארץ. לגבי הערך המוסף האידיאולוגי של העלייה, די בהכרזה ברורה שישראל נוטשת את הפרדיגמה הישנה של מדינת היהודים ומבטלת את חוק השבות.

כל אלה הן כמובן הצעות פרדוקסליות ובלתי סבירות. ההסתברות לעצירת גידול האוכלוסייה בישראל בטווח הזמן הנראה לעין היא נמוכה ממש. אין שום סבירות או דרך להעביר בכנסת צעדים כובלים כאלה שצוינו, כי הם סותרים את הנורמות החברתיות לגבי המשפחה הגרעינית וקליטת עולים חדשים, השוררות בקרב הרוב המוחץ של הציבור הישראלי ונציגיו הפוליטיים. לכן יש להיערך בצורה טובה יותר להמשך גידול האוכלוסייה המהיר יחסית, גם אם הוא יתמתן בהדרגה עם הזמן. משתנה שבמקום זאת צריך להתייחס אליו ברצינות רבה יותר, לפחות בטווח הבינוני, הוא פיזור האוכלוסייה בשטחה הדרומי של ישראל ובמידה מסוימת בצפונה, לעומת הריכוז הנוכחי במרכז. חלופות אלה אומנם מובאות בחשבון בתוכניות המתאר הלאומיות הקיימות, אולם יש צורך בטיפול הרבה יותר נמרץ ועקבי בנושאים הללו. קצב הפיתוח של התשתיות הישראליות אינו יכול להיות איטי מקצב גידול האוכלוסייה השנתי, אך בפועל זה מה שקורה. צוין גם כי משבר פוליטי עמוק שיגרם ליירדה חדה ברמת אמון הציבור במנהיגות ובממשל – דוגמת זה שהתרחש בישראל ב־2023 – עלול לגרום לתמורה חריפה במוסכמות היסוד של הקיום המשותף, עם השלכות ריאליות על הדמוגרפיה בכיוונים דומים לאלה שתוארו כאן בדרך הפרדוקס.

בהיעדר היתכנות סבירה של עלייה גדולה לישראל ובכפוף לתרחיש של הימנעות מהגירה יוצאת משמעותית, המשך גידול האוכלוסייה בישראל יהיה קשור לשני האתגרים של הגדרת הזהות היהודית והדמוקרטית של המדינה, כאשר תוספת הגידול העיקרית צפויה לבוא מאוכלוסיות שהן פחות מרוכזות באופי היהודי, כמו המגזר הערבי-פלסטיני מחד גיסא, ובאופי הדמוקרטי כמו במגזרים החרדיים, מאידך גיסא. לאור דפוסי התעסוקה של מגזרי אוכלוסייה אלה לא מובטחת השמירה על כלכלה אטרקטיבית, מתוחכמת ותומכת בעצמה. מגזרי

טובה יותר ולהעמיק את ההערכה באשר להשלכותיהם. לשם כך חיוני להקים פורום ניטור ודיון על יוזמות מדיניות אפשריות, הקשורות במישרין או בעקיפין לתהליכים הדמוגרפיים ולמה שסביבם. דמוגרפיה אולי אינה גזרת גורל, אבל היא בהחלט חיונית לקיום העתידי של מדינת ישראל ושל הקולקטיב היהודי הגלובלי.

פרופ' סרג'ו דלה־פרגולה הוא פרופסור אמריטוס ולשעבר ראש המכון ליהדות זמננו ע"ש אברהם הרמן באוניברסיטה העברית בירושלים. דמוגרף וסטטיסטיקאי, מומחה לדמוגרפיה של הקהילות היהודיות ברחבי העולם. sergio.dellapergola@mail.huji.ac.il

מקורות

דלה־פרגולה, ס' (2008). דמוגרפיה, תכנון ומדיניות 2000–2020. בתוך א' אחימאיר וי' בר־סימן־טוב (עורכים). **ארבעים שנה בירושלים 1967–2007** (עמ' 43–63). מכון ירושלים לחקר ישראל. <http://tinyurl.com/492z74eu>

דלה־פרגולה, ס' (2016). ישראל מהזווית הגלובלית ומזווית העם היהודי: הממד הדמוגרפי. בתוך ש' חסון, ע' קוטוק, ד' דרקומן וד' רוטר (עורכים). **ישראל 2048: חשיבה אסטרטגית לתכנון ופיתוח מרחבי** (עמ' 47–74). משרד האוצר – מינהל התכנון, ומרכז שאשא – האוניברסיטה העברית בירושלים. <http://tinyurl.com/y2m8nc6e>

דלה־פרגולה, ס' (2017). אוכלוסיית ישראל בעשור השלישי: מגמות והקשרים. בתוך ע' שיף וא' חלמיש (עורכים). **ישראל 67–77 המשכיות ומפנה** – עיונים בתקומת ישראל, סדרת נושא, כרך 11 (עמ' 185–220). אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, מכון בן־גוריון לחקר ישראל והציונות.

דלה־פרגולה, ס' ורבהון, ע' (2003). **תכנית אב אסטרטגית לירושלים לשנת 2020. כרך 2. הממד הדמוגרפי: אוכלוסיית ירושלים 1995–2020**. עיריית ירושלים, החטיבה לתכנון אסטרטגי ומחקר. למ"ס – הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (שנת). **שנתון סטטיסטי לישראל**, לוח 2.10. <http://tinyurl.com/mvajwj3>

Alba, R., & Nee, V. (2003). *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration*. Harvard University Press.

Boyd, J., & Lessof, C. (2023, August 1). *What do Jews in the UK think about Israel's leaders and its future?* Institute for Jewish Policy Research. <http://tinyurl.com/26cnffzk>

Brym, R. (2023). Most Canadian Jews oppose policies favoured by the new Israeli government. *Association for Canadian Jewish Studies Bulletin*, 37(1), 14. <http://tinyurl.com/4j9kept9>

Chiswick, B.R. (2020). *Jews at work: Their economic progress in the American labor market*. Springer.

DellaPergola, S. (2003). Demographic trends in Israel and Palestine: Prospects and policy implications. *American Jewish Year Book*, 103, 3–68. <https://www.jstor.org/stable/23605541>

DellaPergola, S. (2011). *Jewish demographic policies: Population trends and options in Israel and in the diaspora*. Jewish People Policy Institute.

נורווגיה לשוודיה ב־1907, בין הודו ופקיסטן ב־1947, בין רואנדה ובורונדי ב־1962, בין פקיסטן לבנגלדש ב־1971, בין קפריסין היוונית והטורקית ב־1974, בין הרפובליקות של יוגוסלביה החל מ־1991 ובין דרום סודאן וסודאן ב־2011. מקרה נדיר של היפרדות מוסכמת בשלום היה בסוף 1992 בין הרפובליקה הצ'כית וסלובקיה, וכן נמשכים ניסיונות ההיפרדות של קוויבק מקנדה, של סקוטלנד מהממלכה המאוחדת, של קטלוניה מספרד ושל הפלמים והוולונים בבלגיה.

הרעיון של מדינה אחת במזרח התיכון לשני העמים, היהודים והפלסטינים, באותו השטח מהים התיכון עד נהר הירדן, אינו יכול להיחשב אלא לפרובוקציה אינטלקטואלית ללא מימוש אפשרי. מנגד, המשך המצב הקיים של כיבוש מהצד הישראלי מול פעולות טרור מהצד הפלסטיני אינו חלופה טובה, והוא גובה מחיר יקר בכל הנוגע למעמדה הבינלאומי של מדינת ישראל ולמעמדה של ישראל בליבו של העם היהודי. באשר לעתיד, הניתוח הדמוגרפי מראה כי אם מעוניינים בקיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית – אין מנוס מחיפוש פתרון שיממש את השאיפות הלאומיות של שני הצדדים, תוך הבטחת הביטחון האישי והקולקטיבי של כל אוכלוסיות האזור.

האתגר המרכזי של יהודים החיים מחוץ לישראל – יהדות התפוצות – יהיה חיזוק קהילות יהודיות המסוגלות לשמור על משמעות רוחנית ייחודית, לכידות חברתית ויצירתיות תרבותית. המשימה אינה קלה מכיוון שמיעוט יהודי נהנה כיום על פי רוב מכל מגוון ההזדמנויות שמציעה סביבת רוב פתוחה ומקבלת, שערכיה ואורחות חייה הם חלק בלתי נפרד מהמציאות של קהילות יהודיות. קשר משמעותי בין מדינת ישראל לבין התפוצה היהודית הטרנס־לאומית היה במהלך הדורות האחרונים אחת מאבני היסוד של הזהות היהודית. ואלם נראה כי האוכלוסיות הצעירות נוטות להתמקד בפן הדתי של זהותן היהודית יותר מאשר בפן הלאומי (DellaPergola, et al., 2019; Keysar & DellaPergola, 2019), או בפן האינדיווידואלי יותר מאשר בפן הקיבוצי־לאומי – כל עוד אין נטייה לנטוש כל זכר של זהות יהודית. באופן פרדוקסלי, דווקא אִי־הוודאות הקשורה להשפעה המתמשכת והמתגברת של דעות קדומות אנטישמיות ואנטי־ישראליות טומנת בחובה את הפוטנציאל להחזיר הביתה חלק מהשוליים המרוחקים ביותר של הקולקטיב היהודי.

מהניתוח לעיל עולה כי לכמה תהליכים דמוגרפיים המתרחשים כיום יש השלכות בעייתיות מאוד על עתיד מדינת ישראל והתפוצה היהודית, ועל קשרי הגומלין בין שני אלה. קיים צורך אמיתי להבין תהליכים אלו בצורה

- DellaPergola, S. (2013). How many Jews in the US? The demographic perspective. *Contemporary Jewry*, 33,(1-2), 15-42. DOI:10.1007/s12397-013-9098-2
- DellaPergola, S. (2017). Ethnoreligious intermarriage in Israel: An exploration of the 2008 Census. *Journal of Israeli History*, 36(2), 149-170. <https://doi.org/10.1080/13531042.2018.1532565>
- DellaPergola, S. (2020). *Diaspora vs. homeland: Development, unemployment and ethnic migration to Israel, 1991-2019*. Jewish Population Studies 31. The Avraham Harman Institute of Contemporary Jewry, The Hebrew University of Jerusalem.
- DellaPergola, S. (2021). A Minimal demographic history of Israel. In R.Y. Hazan, A. Dowty, M. Hofnung, G. Rahat (eds.), *The Oxford Handbook of Israeli Politics and Society* (p. 35-57). Oxford University Press.
- DellaPergola, S. (2022a). Israel at 70 and world Jewry: One people or two? In R.A. Kenedy, U. Rebhun, & C.S. Ehrlich (eds.), *Israel and the diaspora: Jewish connectivity in a changing world* (p. 9-33). Springer.
- DellaPergola, S. (2022b). The case of Israel: Reflections for a more general understanding of contemporary birth rates and birth dearth. In N. Carretti (ed.), *Covid-19 birth decrease and dehumanization. Proceedings of Siena Congress 7-8-9 October 2021* (p. 159-170). Cantagalli.
- DellaPergola, S. (2023). World Jewish Population 2022. In A. Dashevsky & I. Sheskin (eds.), *American Jewish Year Book 2022* (p. 291-402). Springer.
- DellaPergola, S., Keysar, A., & Levy, S. (2019). Jewish identification differentials in Israel and in the United States: Similarity structure analysis. *Contemporary Jewry*, 39, 53-90. DOI:10.1007/s12397-019-09283-5
- DellaPergola, S., & Rebhun, U. (1998-1999). American Orthodox Jews: Demographic trends and scenarios. *Jewish Action*, 59(1), 30-33; *Jewish Action*, 59(3), 82-83.
- DellaPergola, S., Rebhun, U. & Tolts, M. (2000). Prospecting the Jewish future: Population projections 2000-2080. *American Jewish Year Book 100* (p. 103-146). American Jewish Committee. <http://tinyurl.com/38ajrsn8>
- DellaPergola, S., & Staetsky, D. (2020, October 21). *Jews in Europe at the turn of the Millennium: Population trends and estimates*. Jewish Policy Research Institute JPR, European Jewish Demography Unit. <http://tinyurl.com/yfjsewvj>
- DellaPergola, S., & Staetsky, D. (2022, January 21). *The Jewish identities of European Jews: What, why, and how*. Jewish Policy Research Institute JPR, European Jewish Demography Unit. <http://tinyurl.com/4wx792ff>
- Fisher, N. (2019). Israeli Halakha: The Chief Rabbinate's conversion-to-Judaism policy 1948-2018. *Modern Judaism: A Journal of Jewish Ideas and Experience*, 39(1), 61-92. DOI:10.1093/mj/kjy018
- Gladwell, M. (2000). *The Tipping point: How little things can make a big difference*. Little Brown.
- Goujon, A., Malenfant, E.C., & Skirbekk, V. (2012). Towards a Catholic North-America? Projections of religion in Canada and the US beyond the mid-21st century. *Vienna Institute of Demography Working Papers*, 3, 1-31. <http://tinyurl.com/45jnp8ev>
- Keysar, A., & DellaPergola, S. (2019). Demographic and religious dimensions of Jewish Identification: Millennials in the U.S. and Israel. *Journal of Religion and Demography*, 6(1), 149-188.
- Klaff, V.Z. (1998). Broken down by age and sex: Projecting the American Jewish population. *Contemporary Jewry*, 19(1), 1-37. <https://doi.org/10.1007/BF02963425>
- Kosmin, B.A., Goldstein, S., Waksberg, J., Lerer, N., Keysar, A., & Scheckner, J. (1991). *Highlights of the CJF 1990 National Jewish Population Survey*. Council of Jewish Federations.
- Kosmin, B.A., & Keysar, A. (2009). *American Religious Identification Survey (ARIS 2008). Summary Report*. Trinity College.
- Kosmin, B.A., & Lachman, S.P. (1993). *One nation under God: Religion in contemporary American society*. Harmony Books.
- PCBS – Palestine Central Bureau of Statistics (2022). *Estimated population in the Palestine mid-year by governorate, 1997-2026*.
- Pew Forum on Religion & Public Life (2008, February 1). *U.S. Religious Landscape Survey: Religious Affiliation: Diverse and Dynamic*. <http://tinyurl.com/28tezbyy>
- Pew Research Center (2013, October 1). *A Portrait of Jewish Americans: Findings from a Pew Research Center Survey of U.S. Jews*. <http://tinyurl.com/46st5t52>
- Pew Research Center (2015a, April 2). *The Future of world religions: Population growth projections, 2010-2050*. <http://tinyurl.com/mryf3f7p>
- Pew Research Center (2015b, May 12). *America's changing religious landscape*. <http://tinyurl.com/8e4jz5z5>
- Pew Research Center (2016, March 8). *Israel's religiously divided society: Deep gulfs among Jews, as well as between Jews and Arabs, over political values and religion's role in public life*. <http://tinyurl.com/yc35tthe>
- Pew Research Center (2021, May 11). *Jewish Americans in 2020: U.S. Jews are culturally engaged, increasingly diverse, politically polarized and worried about anti-Semitism*. <http://tinyurl.com/59ehx7nj>
- Pinker, E.J. (2021). Projecting religious demographics: The case of Jews in the United States. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 60(2), 229-251. <https://doi.org/10.1111/jssr.12716>
- Prévert, J. (1951). Par le temps qui court! in *Spectacle*. NRF, Le Point du Jour.
- Rebhun, U. (2016). *Jews and the American religious landscape*. Columbia University Press.
- Rebhun, U., DellaPergola, S., & Tolts, M. (1999). American Jewry: A population projection, 1990-2020. In R. Rosenberg Farber & C.I. Waxman (eds.), *Jews in America: A contemporary reader* (33-50). Brandeis University Press.
- Schmelz, U.O. (1981). Jewish Survival: The Demographic Factors. *American Jewish Year Book*, 81, 61-117. <https://www.jstor.org/stable/23604119>

- Smith, T.W. (2009). *Religious switching among American Jews*. The American Jewish Committee. <http://tinyurl.com/3875ucpe>
- Tal, A. (2016). *The land is full: Addressing overpopulation in Israel*. Yale University Press.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2022). *World Population Prospects, Demographic indicators by region, subregion and country, annually for 1950-2100*. POP/DB/WPP/Rev.2022/GEN/F01/Rev.1. <http://tinyurl.com/y8x76am4>
- United Nations Development Programme (2020). *Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene*. <http://tinyurl.com/5n948uv9>
- Vespa, J., Medina, L. & Armstrong, D.M. (2020). *Demographic turning points for the United States: Population projections for 2020 to 2060*. Current Population Reports, P25-1144. <http://tinyurl.com/bdhxc7bx>